

MAJOROS MÁTÉ

„Tintába zárt élet”, avagy variációk egy témára – Rotterdami Erasmus önéletrajzai

Rotterdami Erasmustól összesen három, levél formájában megírt önéletrajzi szöveg maradt fenn, ezekből kettőt teszünk itt most közzé.¹

Kulcsszavak: Rotterdami Erasmus, 16. század, önéletrajz, levél, neolatin irodalom

Rotterdami Erasmus életét többek közt önéletrajzi leveleiből ismerjük rendkívül részletesen.² Összesen három, levélformában megírt önéletrajz-szerű szöveg maradt ránk tőle: egy 1516-os (de 1529-es szerkesztésben fennmaradt) levél bizonyos Röffendi Lambert (Lambertus Grunnius) pápai írnoknak címezve; az 1524-ben keletkezett *Compendium Vitae*; továbbá egy szintén 1524-es, Gerard Geldenhauernek címzett levél.³

A leghosszabb és legrészletesebb az első, Grunniusnak⁴ írt levél 1516-ból, amelyben Erasmus meglehetősen hosszasan meséli el egy Flo-

¹ A publikáció az MTA–SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² Erasmus életéről szóló legfontosabb monográfiák: MARKIS (1976), HUIZINGA (1995), SMITH (1923), MANN PHILLIPS (1949), BAINTON (1969), AUGUSTIJN (1991), TRACY (1972), TRACY (1996), RUMMEL (2004).

³ Jelen kiadásban a Grunnius-levél és a *Compendium Vitae* fordításait adom közre, amelyek először jelennek meg magyarul. A fordítások ellenőrzéséért és az értékes javaslatokért PETNEHÁZI Gábornak tartozom köszönettel.

⁴ A név fiktív, de minden bizonnyal valós személyt takar. Erasmus a *Grunnius* nevet Szent Jeromostól kölcsönözte. A *Balgaság dicséretének* bevezetőjében is szól a Jeromos által megemlített Kocási Röffentő nevezetű disznó testamentumáról. Vö. *nescio quis Grunnii Corocottae porcelli testamentum cuius et divus meminit Hieronymus*.

rentius nevű ifjú történetét, akit akarata ellenére kényszerítettek rá, hogy letegye a szerzetesi esküt és kolostorba vonuljon. Florentius élete gyakorlatilag Erasmus fiatalkorának felel meg, amit később, a *Compendium Vitae*ben kissé más hangszerelésben, de újra elmond, s teszi mindezt olyan formában, hogy – ha szükséges – a későbbiekben kedve szerint belenyúlhasson a történet szövetébe, és apróbb módosításokat, finomításokat végezhesen anélkül, hogy bárki is hazugságon kaphatná.

A Grunnius-levél 1529-ben jelent meg Frobenius bázeli nyomdájában, vagyis ez már egy kifejezetten kiadásra, a nagyközönségnek szánt szöveg. Az eredeti fogalmazvány 1516 augusztusában keletkezett Londonban, és egy X. Leó pápához intézett kérvény mellékletéül szolgált. Törvénytelen születése ugyanis megakadályozta Erasmust abban, hogy megkaphasson egy kortrijki kanonoki javadalmat, valamint, hogy a későbbiek során feljebb juthasson az egyházi hierarchiában.⁵ Erre az időre azonban már kellő befolyásra és hírnévre tett szert ahhoz, hogy Londonban Andrea Ammonio⁶ közvetítésével diszpenzációért folyamodhasson a pápához. Erasmus az eredeti levelet tehát Ammoniónak írta egyfajta emlékeztetőként, hogy az alapján tárja az ügyet a pápa elé. Ammonio szeptemberben el is küldte azt a pápának Silvestro Gigli⁷ worcesteri püspökön keresztül. Miután a kérelem kedvező fogadtatásban részesült, küldtek egy tervezetet a diszpenzációról; ehhez Erasmus további javaslatokat fűzött; majd ezek alapján készítették el neki a dokumentum végső változatát, amelyet végül 1517 márciusában kapott kézhez.⁸ Bár 1506-ban már II. Gyulától is kapott egy felmentést, ez csak a szerzetesi ruha viselete alól mentesítette, és csak Itália területén volt érvényes. Az 1516-ban írt levél alapvetően nem hivatalos dokumentum,

⁵ ALLEN (1910: 292).

⁶ Andrea Ammonio (1478–1517. augusztus 17.) olasz pap, humanista költő. Luccában született, II. Gyula 1505-ben Angliába küldte, ahol 1509-től William Blount, majd 1511-től VIII. Henrik titkára lett. 1512-től a Westminster-székesegyház kanonokja, később Worcesterben is kanonoki méltóságot kap. Erasmus legközelebbi barátai közé tartozott Angliában. Bővebben ld. BIETENHOLZ (1985: 48–50).

⁷ Silvestro Gigli (1463–1521. április 18.). Luccában született, VII. Henrik nagykövete-ként tevékenykedett Rómában. 1497-től Worcester püspöke. Bővebben ld. BIETENHOLZ (1986: 97–98).

⁸ MYNORS (1977: 6–7).

nem ezt a szöveget nyújtották be kérelemként: csak a kérelem indoklásaként készült, irodalmi igényű szöveg, ami a korábban megszerzett kiváltságainak megerősítését, illetve kiszélesítését is célozta. Törvénytelen születését a kiadott levélben nem említi (ez vagy az eredeti fogalmazványban szerepelhetett, vagy csupán szóban adták elő a pápának), a fő hangsúly a ruhaviseleten és a szerzetesi eskü letételével együtt járó kötöttségeken van, illetve ezeknek erkölcsi, lelki és testi hatásain, amelyen keresztül a szerzetesség korabeli intézményi gyakorlatát kritizálja.⁹ Végső soron tehát a szerzetesség kritikájával kampányolt a saját diszpenzációjáért és el is érte célját. Mindez jól rávilágít arra, mekkora tekintéllyel is rendelkezett ekkor, és mit engedhetett meg magának, még a pápával szemben is.¹⁰ Mondanivalóját egy nagyon gondosan felépített narratívába ágyazta be, és novellaszerűen, saját élettörténetén keresztül mutatta be közérthető, szórakoztató formában, nem minden pedagógiai célzat nélkül. A levélben tehát keveredik egymással a valóság és a fikció (ezért is használ benne többnyire álneveket), de mindez nagyon kiegyensúlyozott formában történik, és a fikciós elemek éppen a valóság még erőteljesebb kidomborítását szolgálják.

A Grunnius-levél célja alapvetően a pápai felmentés kieszközlése, amely visszatérő, fő motívumként végigkíséri a szöveget: ifjúkorának elmesélése és az őt ért sérelmek, illetve testvérével való viszonyának rendkívül részletes és árnyalt bemutatása is mind-mind ennek alátámasztását szolgálják. A *Compendium Vitae* ezzel szemben kifejezetten önéletrajzi célzattal íródott. Szövegét először Paul Merula,¹¹ a Leideni

⁹ A szerzetesség-kritika visszatérő motívum Erasmus életművében. Vö. *A hajthatatlan hajadon* és *A bűnbánó hajadon* in: PETNEHÁZI (2011: 49–64), továbbá a témáról ld. bővebben a hivatkozott kötet bevezetőjét.

¹⁰ Azt persze nem tudhatjuk, hogy a konkrét kérés megfogalmazásakor mi hangzott el. Erasmus, szokásához híven, itt is nagyon körültekintően járt el, és minden oldalról bebiztosította magát: áttételes és körülményes, semmit nem mond ki, ugyanakkor, szintén rá jellemző módon, nagyon is egyértelmű célzásokat tesz.

¹¹ Paulus Merula vagy Paul van Merle (Dortrecht, 1558. augusztus 9. – Rostock, 1607. július 20.) holland jogász, történész, térképész, könyvtáros. 1592-től a leideni egyetem történészprofesszora, továbbá az egyetem könyvtárosa 1597-től haláláig. Legfontosabb műve egy Hollandiáról, illetve annak egy tartományáról, Gelderlandról írt történeti munka. Mindkét mű két-két kötetből áll, előbbi azonban elveszett, utóbbi pedig kiadatlan maradt.

Egyetem professzora jelentette meg 1607-ben, *Vita Des. Erasmi Roterodami ex ipsius manu fideliter repraesentata* címmel, azzal a levéllel együtt, amit Erasmus a *Compendiummal* együtt küldött el barátjának, Conrad Goclennek¹² címezve 1524. április 2-án Bázélből, saját elmondása szerint azzal a szándékkal, hogy esetleges halála esetén életrajzíróinak egyfajta támpontként szolgálhasson.¹³ Az önéletrajz megírásakor Erasmus már majdnem hatvanéves, tehát elég idős ahhoz, hogy a halálra készülve megírjon egy ilyenfajta visszatekintést.¹⁴ A *Compendium* egy jelentős része tulajdonképpen nem más, mint a Grunnius-levél kivonatolt, rövidített változata, de szép számmal szerepelnek benne olyan helyek is, amelyek a *Spongia*,¹⁵ illetve a *Catalogus Lucubrationum*¹⁶ – amelynek elküldéséről egyébként említést is tesz az utóiratban – szövegeiben is megtalálhatók, olykor szinte szó szerinti átvétellel.¹⁷ Külön érdekessé teszi az írást, hogy ebből a szövegből bátyja említése teljességgel kimarad. A Grunnius-levélben hosszan ecseteli, hogyan egyezett meg bátyjával, hogy kitartanak gyámjaikkal szemben, és hogyan lett ennek az egyezésnek testvére az elárulója. A *Compendiumban* mindössze annyit találunk: „volt egy társa is, aki elárulta.” Más szempontból azonban a szöveg kiegészíti a Grunnius-levelet: precíz és pontos adatokat tartalmaz Erasmus származásáról, szüleinek történetéről, születésének körülményeiről (a törvénytelen származás tényét lebegtetni) és fiatalkoráról. A levél 1516-ig, brabanti letelepedéséig tárgyalja életét. A végén egy rövid

¹² Conradus Goclenius (németül Conrad Wackers vagy Gockelen), humanista tudós, Erasmus legközelebbi barátai közé tartozott. 1490-ben született Mengerlinghausenben. Fiatalkorában hallgatta Alexander Hegius előadásait Deventerben. 1510 novemberében beiratkozott a kölni egyetemre, majd Leuvenben folytatta tanulmányait. Erasmus nagyra értékelte Goclenius tanítási módszereit, és Morus Tamásnak is figyelmébe ajánlotta azokat. 1524-ben Erasmus neki címezte önéletrajzát, a *Compendium Vitaet*. 1539. január 25-én halt meg, három évvel Erasmus halála után. Bővebben ld. BIETENHOLZ (1986: 109–111).

¹³ ALLEN (1906: 575).

¹⁴ RUMMEL (2004: 2).

¹⁵ *Spongia Erasmi aduersus aspergines Hutteni*, Basileae per Io. Frobenium, 1523.

¹⁶ *Catalogus omnium Erasmi lucubrationum*, Basileae, In aedibus Ioannis Frobenii, 1523.

¹⁷ ALLEN (1906: 575–576).

jellemzés olvasható róla, majd ezt követően a szöveg egyfajta utóíráttá válik ahhoz a levélhez, amelynek melléklete volt.¹⁸

Erasmus egész élete során gondosan ügyelt rá, hogy szövegein keresztül hogyan definiálja önmagát, és tudatosan alakított ki magáról a saját elképzeléseinek megfelelő képet. Ez a fajta írói attitűd nemcsak önéletrajzait, hanem egész életművét áthatja. Nemcsak szövegeit, az önmagáról alkotott képet is tudatosan formálta, felismerve és kihasználva azokat az új lehetőségeket, amelyeket a 16. század új technológiája és egyre elterjedtebbé váló médiuma, a nyomtatás kínált. Ahhoz, hogy Erasmus a 16. század szellemi óriásává és ikonikus alakjává válhatott, ő maga is jelentős mértékben hozzájárult: rengeteg időt és energiát fordított az önreklámra.¹⁹ Nemcsak a nyomtatott szövegei, hanem a róla készült képi ábrázolások is értelmezhetőek ebben a tekintetben. Bár állandóan elégedetlen volt saját külsejével – a *Compendium Vitae*ben önmaga jellemzésekor meg is jegyzi, hogy „barátai is csak nagy nehezen tudták rávenni, hogy lefestesse magát” –, ehhez képest rengeteg portré, festmény és metszet készült róla fiatalabb és idősebb korában egyaránt. Ez is része volt önreprezentációjának. Sikerral alakított ki maga körül egyfajta karizmát: olyan volt, mint egy tanár, aki bár soha nincs jelen, és akit soha nem látnak, mégis mindenki ismer, mindenki tudja, hogy néz ki, és szövegein keresztül mindenki állandóan hallja a hangját.²⁰ A könyvet ezáltal egyfajta „multimédiás eszközzé” fejlesztette. Mint szerző a latin nyelv által egyesítette magában az egyházatyák és az antik görög-római polgár alakját,²¹ és azoknak egyfajta kortárs, modern képviselőjévé válva testesítette meg és tette élővé a múltat. Szövegeit, ahogyan saját karakterét, folyamatosan formálta, alakította, ezek állandó interakcióban voltak a külvilággal: hol hozzátett, hol elvett belőlük, ha valami sikeres volt, újra kiadta kibővítve, átdolgozva, felfrissítve a tartalmát, mindig a körülményeknek megfelelően, ezáltal mintegy életben tartotta a nyomtatott szöveget, és nem hagyta, hogy az kiessen a köztudatból.²² Önrepre-

¹⁸ ALLEN (1906: 575).

¹⁹ JARDINE (1993: 5).

²⁰ JARDINE (1993: 5).

²¹ JARDINE (1993: 5).

²² JARDINE (1993: 26).

zentációja²³ olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy a ragyogás, amivel magát övezte, végül még saját munkásságát is homályba borította. Markis Simon találóan jegyzi meg ennek kapcsán, hogy az író egyetlen igazi életrajza maga az életmű, „ám épp az életmű az, melyet az olvasó nem ismer Erasmusból.”²⁴

Erasmus életrajzi írásai tehát gondosan felépített narratívák: nem hazudik bennük, csak elhallgat, illetve csúsztat, de csak ott, ahol szükségét érzi és csak a szükséges mértékben. Azt láttat, amit ő akar, olyan kontextusban, amilyenben neki megfelel, s teszi mindezt nagyon kifinomult írói módszerekkel. Ezek az írások tehát, ha tetszik, egyfajta hivatalos önéletrajzok, amelyeket, a látszattal ellentétben, kezdettől fogva közzétételre, az olvasóközönségnek szánt. Éppen ezért ügyelt rá, hogy a tényeken túl irodalmilag is igényes, élvezetes olvasmányok legyenek, amelyeket, hogy elkerülje az öncélúságot, mindig pedagógiai, tanító célzatú tartalommal is megtöltött.

Erasmus ifjúsága 1488-ig²⁵

1466. október 28.	Születése Rotterdamban.
1473 ősze	Elemi iskolai tanulmányok Goudában.
1475 ősze	Egyházi énekkar tagja Utrechtben.
1477 ősze/1478 húsvétja	Érkezés Deventerbe.
1483 nyara	A pestis miatt bezár a Szent Lebuinus káptalan iskolája Deventerben.
1483. október	Alexander Hegius a Lebuinus iskola élére kerül.
1484 kora áprilisa	Erasmus látja Rudolf Agricolát.
1484 nyara	Járvány Deventerben; anyja halála. Erasmus visszatérése Goudába; nem sokkal ezután apja halála.
1484 ősze	Gyámjaik Erasmust és testvérét 's-Hertogenboschba küldik.

²³ A humanisták tudatos önreprezentációjához ld. GREENBLATT (1980), JARDINE (1993), ENENKEL (2008).

²⁴ MARKIS (1976: 6).

²⁵ VREDELVELD (1993: 803).

1487 tele	Erasmus és testvére visszatérnek Goudába.
1487 tavasza	Erasmus belép a stejni kolostorba.
1487. november	Novícius lesz.
1487 vége	„Buccolicum carmen” keletkezése
1488. november	Felesküszik.

Források

- ALLEN 1906 P. S. ALLEN (ed.), *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterdami Tom. I. 1484–1514*, Oxford, 1906, 47–52.
- ALLEN 1910 P. S. ALLEN (ed.), *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterdami Tom. II. 1514–1517*, Oxford, 1910, 293–312.

Felhasznált irodalom

- ALLEN 1924 P. S. ALLEN (ed.), *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterdami Tom. V. 1522–1524*, Oxford, 1924.
- AUGUSTIJN 1991 C. AUGUSTIJN, *Erasmus. His Life, Works and Influence*, J. C. Grayson (transl.), Toronto, 1991.
- BAINTON 1969 R. H. BAINTON, *Erasmus of Christendom*, New York, 1969.
- BIETENHOLZ 1985 P. G. BIETENHOLZ (ed.), *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation, vol. 1, A-E*, Toronto, 1985.
- BIETENHOLZ 1986 P. G. BIETENHOLZ (ed.), *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation, vol. 2, F-M*, Toronto, 1986.
- BIETENHOLZ 1987 P. G. BIETENHOLZ (ed.), *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation, vol. 3, N-Z*, Toronto, 1987.
- DALZELL–MYNORS 1992 A. DALZELL – R. A. B. MYNORS (eds.), *The correspondence of Erasmus: letters 1356 to 1534, 1523 to 1524*, in: A. Dalzell – R. A. B. Mynors (eds.), *Collected Works of Erasmus*, V. 10, 230–238, Toronto, 1992.
- ENENKEL 2008 K. A. E. ENENKEL, *Die Erfindung des Menschen: Die Autobiographik des frühneuzeitlichen Humanismus von Petrarca bis Lipsius*, Berlin, 2008.
- GREENBLATT 1980 S. GREENBLATT, *Renaissance self-fashioning. From More to Shakespeare*, Chicago, 1980.
- HUIZINGA 1995 J. HUIZINGA, *Erasmus*, Budapest, 1995.
- JARDINE 1993 L. JARDINE, *Erasmus, Man of Letters. The Construction of Charisma in Print*, Princeton, 1993.

- MANN PHILLIPS 1949 M. MANN PHILLIPS, *Erasmus and the Northern Renaissance*, New York, 1949.
- MARKIS 1976 MARKIS S., *Rotterdami Erasmus*, Debrecen, 1976.
- MYNORS–THOMSON 1977
R. A. B. MYNORS – D. F. S. THOMSON (eds.), *The correspondence of Erasmus: letters 446 to 593, 1516 to 1517*, in: A. Dalzell – R. A. B. Mynors (eds.), *Collected Works of Erasmus*, V. 4, 6–32, Toronto, 1977.
- PETNEHÁZI 2011 PETNEHÁZI G. (szerk.), *Rotterdami Erasmus: A nőkről és a házasságról*, Szeged, 2011.
- PETNEHÁZI 2012 PETNEHÁZI G. (ford.), *Rotterdami Erasmus: Beszélgetések a keresztény vallásról*, Szeged, 2012.
- PETNEHÁZI 2019 PETNEHÁZI G. (ford.), *Rotterdami Erasmus: Meglelted Spártád. Politikai írások*, Szeged, 2019.
- RUMMEL 2004 E. RUMMEL, *Erasmus*, London, 2004.
- SMITH 1923 P. SMITH, *Erasmus: a Study of his Life, Ideals and Place in History*, New York – London, 1923.
- TRACY 1972 J. D. TRACY, *Erasmus: the Growth of a Mind*, Genève, 1972.
- TRACY 1996 J. D. TRACY, *Erasmus of the Low Countries*, California, 1996.
- VREDELVELD 1993 H. VREDELVELD, *The Ages of Erasmus and the Year of His Birth*, *Renaissance Quarterly*, 46 (1993/4), 754–809.

Rotterdami Erasmus Röffendi Lambert pápai írnoknak

Mindezidáig, tanult Lambertem, örömet távol tartottam magam az efféle ügyektől, jóllehet sokan kértek rá, de barátaim közül sem akartam senkinek sem a terhére lenni. Ám valamiféle különleges indíttatás e régi elhatározásomtól eltántorított, és arra készítetett, hogy fogadott prókátor legyek egy barátom ügyében, és téged is megterheljelek vele, drága barátom. Ezért hát azt kérem tőled először, hogy ismerd meg sorjában az egész ügyet; meggyőződésem ugyanis, ha ezt megteszed nekem, akkor meglátod, hogy jó ügyet szolgállok, és te sem vonakodsz majd szolgálattunkra lenni, nem a barátságunk kedvéért, amiért tudom, hogy semmi sincs, amit ne lennél kész megtenni, hanem pusztán az ügy érdekében. Mert nem holmi csip-csup dologról van szó,¹ ahogy mondják, hanem egy igen tehetséges ember boldogulásáról, aki élve eltemetve elpusztul, ha a segítségére nem sietünk. Bár épp annyira ismeretes lenne előtted is az egész dolog lényege, mint amennyire én ismerem; ez esetben tudom, hogy az ügyet két szóban² kifejthetném. De mégis az egészet a legjobb hűséggel úgy fogom lefesteni előtted, hogy semmi, vagy csak nagyon kevés kerülje el a figyelmedet abból, amit tudni érdemes. Mert gyerekoromtól fogva, szinte még magamnál is jobban ismerem azt, akinek az ügyét képviselem, a vonatkozó legtöbb dolgot pedig nemcsak hallottam, hanem saját szememmel láttam. A történet olyannyira felháborító, hogy magam is alig tudok könnyek nélkül beszélni róla, és milyen jóra való ember vagy, talán te sem fogod száraz szemmel olvasni. De ez is hozzátartozik a keresztény lelkülethez, Röffendi barátom: nemcsak örülni kell az örvendezőkkel, hanem sírni is a sírókkal.³

Tudom, hogy számodra is jól ismert és felettébb gyűlöletes, derék barátom, egyes farizeusok hitványsága, akik az evangélium tanúsága szerint nemcsak tengeren és szárazon, hanem minden hercegi palota, minden gazdag ház, minden iskola és minden lakoma körül ott lebzselnek,

¹ Vö. *Adagium* (továbbiakban *Ad.*) 253. *De lana caprina*. Közm. *de lana caprina rixari*: csépell szalma beszéde, azaz csekélység felett versengeni, civódni; vö. Hor. *Ep.* 1, 18, 15.

² „Három szó” ti. nagyon röviden. Vö. *Ad.* 3384. *Tribus verbis pro 'paucissimis dicere' proverbiale est.*

³ Vö. Róm. 12, 15: „Örüljetek az örvendezőkkel, és sírjatok a sírókkal!”

hogy valami megtérőt⁴ behálózzanak, és alig hihető körmönfontossággal csapdába ejtsék a tapasztalatlan fiúkat és leányokat. Jól tudják, hogy ez az életkor a legalkalmasabb a jogsértésre és a megtévesztésre, hogy azokat egy olyanfajta életbe csalogassák, ahonnan aztán, ha egyszer belegabalyodtak, nem tudnak kikeveredni, s amely a szolgaság legnyomorultabb fajtája; mert a kőről vett rabszolga⁵ is tud úgy érdemeket szerezni uránál, hogy szolgából szabad legyen.

Nem foglak hát feltartani olyan dolgok felsorolásával, amelyek közismertek, hiszen ezeknek a mesterkedéseivel az egész világ teli van. Volt-e valaha is olyan tehetséges, akár jó házból való, akár tehetős ifjú, akit ezek nem kíséreltek meg behálózni cselvetéseikkel, akinek nem állítottak kelepécét, akit ne környékeztek volna meg, gyakran szüleik tudtán kívül, olykor akaratuk ellenére? Ez minden emberrablásnál visszatartóbb, de ezek ráadásul olyan arcátlanok, hogy bűnüket színészekként a vallásosság álarca mögé rejtik. Krisztushoz kell menekülni, mondják, akár még szüleinket is megvetve, és hogy a Szentlélek sugallatával szemben semmit sem ér a szülői tekintély: mintha a Sátán nem lebzselne ott a szerzetesek között is, vagy mintha mindenkit, aki csuhát ölt, átjárna Krisztus lelke, miközben sokkal nagyobb tömeget visz a szerzetességre az ostobaság, a tudatlanság, a kétségbeesés, a tunyaság és a zabálhatnék. Hogy a gyermekek engedelmeskedjenek szüleiknek: ez vitán felül Isten parancsa;⁶ de hogy a szerzetességre miféle lélek viszi az embert, még az előtt sem világos, aki annak áll.

Itt látod, mekkora teret nyitna számunkra ez a közhely, de nem időzhetünk benne, már csak azért sem, mert a csapdába csaltak panaszait

⁴ Vö. Mt. 23, 15: „Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok, mert bejártok tengert és szárazföldet, hogy egy megtérőt szerezzetek, s amikor megszereztétek, magatoknál kétszer inkább a gyehenna fiává teszitek. Mk 12, 38–40: „[...] Óvakodjatok az írástudóktól, akik szeretnek hosszú köntösökben járni, és a piacon a köszöntéseket fogadni, a zsinagógákban az első helyeken ülni, a lakomákon pedig a főhelyeken. Felélik az özvegyek házáit, és színleg nagyokat imádkoznak. Ezeket súlyosabban ítélik majd meg!”

⁵ Vö. Ad. 2067. *De lapide emptus*. A „*lapis*” itt azt a követ vagy kőrákást jelenti, amelyen a kikiáltó állt a rabszolgák elárverezésekor. Az ilyen „kőről vett” rabszolgák általában a legolcsóbbak és legértéktelenebbek közé tartoztak. Vö. Cic. *Pis.* 15 és Plaut. *Bacch.* 4, vii, 814–815.

⁶ Vö. Kiv. 20, 12; MTörv. 5, 16.

mindenki ismeri. Én bizony senkinek sem akarom helyteleníteni elhatározását, és azokat sem veszem védelmembe, akik, ahogy meggondolatlanul kútba ugrottak, úgy, amit rosszul elkezdtek, még rosszabbul hagytak fel vele, vagyis nem a szabadságba menekültek, hanem a szabadságba. Testiekben és lelkiekben is sokfélék vagyunk: nem illik mindenkihez minden, de egy ragyogó tehetséggel nem történhet nagyobb szerencsétlenség, mint hogy valami olyanfajta életre kényszerítik rá fortéllyal vagy erővel, ahonnan nem tud kiszabadulni. Az ember boldogsága leginkább abban van, ha mindenki annak szenteli magát, amire a természet megalkotta. Egyeseket ugyanis cölibátusra vagy szerzetességre kényszeríteni semmivel sem sikerül szerencsésebben, mint ha számárra veres nyeret tennél, vagy ökröt vezetnél a küzdőtérré, ahogy mondják.⁷

Elég ennyi bevezetésül. Most ismerd meg az emberrablók gyűlöletes elvetemültségét, és hogy mekkora csapás ért egy kiváló ifjút. Megkérlek újra, hogy jól figyelj. Nagyon szeretném, ha a te véleményed is igazolná, amit teszek. Olykor megbánjuk, hogy másra hallgattunk, de amit magunk döntünk el, azzal mindig elégedettek vagyunk.

Adott két testvér, Florentius és a bátyja, Antonius.⁸ Anyjukat még meglehetősen kisgyermekként elveszítették; apjuk nem sokkal ezután elhalálozva hagyott rájuk valami kis vagyont, ami bőven elég lett volna, hogy elvégezzék tanulmányaikat, ha a halálakor jelenlévő rokonok kapzsisága nem csökkentette volna az örökséget. Ugyan a készpénzből egy fillér sem maradt, ami ingatlanban vagy váltóban volt, minthogy nem volt annyira kitéve a háрпиák karmainak, elég lett volna, hogy egyetemre mehessenek, ha a gyámok nemtörődömsége folytán ismét el nem vett volna a java. Tudod, milyen ritka az olyan ember, aki más vagyónál becsülettel sáfárkodna. A gyámok tehát úgy határoztak, hogy ko-

⁷ Vö. Ad. 362. *Oleum et operam perdidit. Divus Hieronymus ad Pammachium videtur huic adagio velut alterum quoddam adagium subtexuisse: Oleum perdit et impensas, qui bovem mittit ad ceroma. Az eredetiben: [...] si asinum ducas ad certamen Olympicum aut bovem ad ceroma, ut aiunt. Vö. Baranyai Decsi János, Adagiorum Graeco-Latino-Ungaricorum Chiliades quinque, 1.4.3.1 Asinus in unguento (Ad. 443), „Nem illet számárt vörös nyereg”. A Baranyai Decsi által használt „vörös nyereg” eredetileg ugyan nem a versenyzésre (*certamen*) vonatkozó metafora, de itt most alapvetően ennek visszaadása, érzékeltetése végett szerepel; Ad. 340. *Asinum sub freno currere doces.**

⁸ Maga Erasmus és három évvel idősebb fivére, Péter.

lostorba adják a fiúkat, mert már azt is bőséges gondoskodásnak vélték, ha elegendő eleséget kapnak. Erre egy bizonyos rendfőnök⁹ (akit szigorú és nagyon vallásos embernek tartottak) bírta rá a gyámokat (bár maguk is hajlottak erre), különösen az egyiket, aki az elemi iskola tanítója volt, és akinél egész kisleánykorukban írni-olvasni tanultak.¹⁰ Ez az ember a közvélekedés szerint vallásos és becsületes volt, azaz sem kockázásról, sem kurvázásról, sem kicsapongásról, részegeskedésről vagy más bűnökről nem volt hírhedt; magának való és hihetetlenül fősvény ember volt azonban, ítélőképessége semmiben sem volt az átlagemberénél kiemelkedőbb, és a műveltséget sem tartotta sokra, kivéve azt a keveset, amit ő maga összezagyválva megtanult. A tizennégy éves Florentiusnak, miután ez némiképp csiszoltabban írt neki, szigorúan azt válaszolta: hogyha ezután is ilyen leveleket küldene, fordítást is csatoljon hozzá; neki ugyanis az a szokása, hogy világosan ír és „listázva”; mert ezt a szót használta. Ugyanígy gondolkodott, mint sokan, akiket ismerek, vagyis úgy vélte, akkor mutatja be Istennek a legkedvesebb áldozatot, ha tanítványai közül valakit a kolostori életnek tud felajánlani. És aki kérkedve sorolja, évente hány fiatal nyert meg Ferencnek, Domonkosnak, Benedeknek, Ágostonnak vagy Brigittának.

Így tehát, bár már érettek lettek volna az iskolára, amit egyetemnek hívnak – mert az alapismereteket kellőképpen elsajátították, és Petrus Hispanus¹¹ *Dialecticáját* nagy részben már megtanulták – mégis, mivel félt, nehogy ott magukba szívjanak valamit a világi lelkületből, és elutasítsák az igát, egy bizonyos közösségbe küldte őket, akiket a nép a „Közös élet testvéreinek”¹² nevez, akik minden országban ott tanyáznak, és gyerekek tanításával keresnek pénzt. Ezeknek az a legfőbb törekvésük,

⁹ Feltehetően a goudai ferences rend vezetője.

¹⁰ Erasmus tanítója és gyámja, Peter Winckel.

¹¹ Petrus Juliani, Petrus Hispanus, a későbbi XXI. János pápa (1276. szeptember 13. – 1277. május 20.). 1276-ban V. Adorján utódként választották pápává. Legismertebb művei a *Parva logicalia* és a széles körben elterjedt *Summulae logicales*, amit a 15. században több alkalommal is kiadtak. Ezenkívül még számos fontos filozófiai és orvosi munka köthető nevéhez.

¹² A 14. században alapította Geert de Groote (1340–1384), az utrechti székesegyház kanonokja, egy hitelesebb keresztényi létforma kialakítása, illetve tanítása végett. Ő indította el az ún. *devotio moderna* („új jámborság”) lelkiségi mozgalmat.

ha úgy látják, valamelyik gyermek értelmesebb és élénkebb természetű – ami rendszerint a legtehetségesebbekre jellemző –, hogy veréssel, fenyegetéssel, szidalmazással és más különféle fortéllal megtörjék és betörjék őt – ezt „szelídítésnek” nevezik – és a kolostori élethez idomítsák. Emiatt aztán igencsak szeretik őket a domonkosok és a ferencesek, mondván, hogy rendjeik rövidúton eltűnnének, ha ezeknél nem gyarapodna az utánpótlásuk; mert az ő soraikból szedik össze újoncaikat. Én magam úgy gondolom, hogy közöttük is akadnak olyan emberek, akik egyáltalán nem rosszak. Ugyanakkor, miután nincsenek köztük igazán jó tanítók, és saját sötétségükben, bizonyos szokásaikban és szertartásaikban élnek, illetve nem másokhoz, hanem saját magukhoz mérik magukat, és a nap nagy részét vagy imádságokkal, vagy napi munkákkal kell tölteniük: nem értem, hogyan taníthatják ilyen szabadon a gyerekeket. A dolog mindenesetre magáért beszél: sehonnan sem kerülnek ki az ifjak műveletlenebbül vagy hitványabb erkölcsökkel.

Ezeknél fecséreltek el tehát több, mint két évet: a fiatalabb bizonyosan elfecsérelte, lévén, hogy azokban a tantárgyakban, amiket tanítottak neki, jártasabb volt, mint maguk a tanítók. Volt egy tanár, akiről Florentius azt mondta, soha nem látott sem tanulatlanabb, sem felfuvalkodottabb szörnyeteget. És többnyire ilyenekre bízzák rá a gyerekeket, mert nem a hozzáértők ítélete alapján választják ki őket, hanem a rendfőnök belátása szerint, aki legtöbbször a betűket sem ismeri. De volt egy másik is, aki, úgy tűnt, nagyra értékeli Florentius tehetségét, és amikor látta, hogy a hazatérést fontolgatja, négy szemközt megpróbálta rávenni, hogy csatlakozzon közösségükhöz, sok olyan dolgot felsorolva, amelyekkel a gyerekeket szokták csábítani. Bár sikerrel járt volna! Mert hitbuzgalomból náluk is maradhatott volna, de vissza is térhetett volna egykori szabadságához a helyzet vagy akarata szerint. Ennek az emberfajtának ugyanis megvan az a kiváltsága (ami az ősi vallás maradványa), hogy nem kötik felbonthatatlan eskük: és ha többet nyomna a latban a tökkel-ütöttek ítéleténél a valóban kegyesek és isteni lélekkel átitatottak véleménye, ezentúl semmilyen eskü nem lenne felbonthatatlan a keresztség esküjén kívül, különösen, ha azt nézzük, hogy mennyire rosszindulatúak és gyengeelméjűek az emberek manapság.

Nyakára járt hát sűrű biztatással, hízelgés, kis ajándékok és csókok kíséretében; végül a fiú felnőttesen azt válaszolta, hogy sem az élet mi-
benlétét, sem saját magát nem ismeri még eléggé, de mihelyt érett korba
jut, majd megfontolja a dolgot. Ez az ember aztán, mivel nem volt telje-
sen ostoba, meg annyira hitvány sem, békén hagyta; de ismerek olyano-
kat ebből a közösségből, akik nemcsak fenyegetéssel és hízelkedéssel,
hanem borzalmas esküvésekkel; majdnem azt mondtam: ördögűzéssel
és mágiával próbáltak meg elkábítani gazdag és előkelő fiúkat, akik még
tizennégy évesek sem voltak, hogy szüleik tudta nélkül rendjükhöz csat-
lakozzanak. Mi az emberrablás, ha nem ez?

Miután Antonius és Florentius hazatértek, gyámjaik, akik a vagyont,
noha csekély volt, nem igaz hűséggel kezelték, a szerzetesi hivatás felől
kezdek puhatolózni; részint, hogy minél gyorsabban megszabaduljanak
a gondtól, részint mert az iskolamester, aki egymaga intézte a dolgot –
egyikük ugyanis váratlanul meghalt, mert elragadta a pestis, és nem is
számolt el a vagyonnal, a harmadik embert pedig kereskedő lévén nem
igazán érdekelte ez a dolog – ahogy mondtam, azt gondolta, hogy a leg-
kedvesebb áldozatot mutatja be Istennek, ha feláldoz neki két bárányt.
Florentius, mikor látta, hogy úgy tesznek, mintha az árvák már minden-
be beleegyeztek volna, összetanakodott a testvérével (aki körülbelül há-
rom évvel volt idősebb, ő maga még alig múlt tizenöt éves),¹³ valóban
az-e a szándéka, hogy olyan kötelékbe gabalyodjon, amiből később az-
tán nem tud kiszabadulni. Ez őszintén megvallotta, hogy nem a vallás
iránti szeretet vezérli, hanem a gyámoktól való félelem hajtja. „Mi lehet-
ne nagyobb örültség – kérdezte Florentius –, mint hogy az ostoba szé-
gyen és a félelem miatt olyan emberektől, akiktől biztos nem fogsz po-
fonokat kapni, egy olyan fajta életbe vesd magad, amiről semmit sem
tudsz, és ha egyszer belekezdesz, nem tudsz visszalépni?”¹⁴ Ekkor An-
tonius azt vetette ellen, hogy önmagában is csekély vagyunk akkor-

¹³ *Vixdum egressus annum decimum quintum*. Erasmus különböző megnyilatkozásai nem egyértelműek a tekintetben, hogy pontosan hány éves is lehetett ekkor. Az ugyanakkor bizonyítható, hogy a leírtnál idősebb lehetett két-három évvel és utólag, a szerzetesi eskü letételének időpontjára visszatekintve tudatosan fiatalítani igyekezett önmagát. A kérdést kimerítően tárgyalja VREDEVELD (1993: 769–774).

¹⁴ Vö. PETNEHÁZI (2011: 60).

ra már a gyámok hanyagsága miatt megfogyatkozott. „Egyet se félj! – felelte Florentius. Összekaparjuk, ami megmaradt, és amint egy kis pénzt szereztünk belőle, megyünk az egyetemre. A barátaink is segítenek majd, és sokan úgy is megélnék, hogy egyáltalán nincs semmijük, mert iparkodnak. Isten végül megsegíti azt, akinek szándéka tisztességes.”

Ez a válasz annyira tetszett Antoniusnak, hogy sok olyan reménykeltő dolgot is felsorolt, ami a kisebbnek eszébe sem jutott. Közös elhatározással úgy döntöttek hát, hogy a szerzetesi kérdést későbbre halasztják, mert három vagy akár négy, iskolapadban töltött év után, korukból és tapasztalatukból kifolyólag tisztábban látják majd, mi a jó nekik. Ez az ötlet határozottan tetszett mindkettőjüknek. A nagyobbat azonban még ezután is gyötörte a kétely, hogyan is válaszoljanak a gyámoknak, akik a fiúk szándékairól mit sem tudva, serényen és komolyan szorgalmazták ezt az ügyet. Ekkor megfogalmazták a választ, amit Antonius is jóváhagyott, csak annyit kért, hogy a kisebb legyen a szóvivő, és mindkettejük nevében válaszoljon: mert ő a beszédhez félénkebb is, tudatlanabb is volt. Florentius el is fogadta ezt a feltételt, de elővigyázatosan szavát vette fivérének, hogy tartja magát ígéretéhez. „Nehogy cserben hagyj engem a válaszadást követően – szólt –, mert akkor az egész katasztrófa az én fejemre zúdul. Még most gondold meg magad, ha úgy véled, hogy akár a hízelgések, akár a durva szidalmak hatására visszatáncolnál. Mert hidd el nekem, nem babra megy a játék!” Antonius szentül megesküdött, és hitét adta, hogy szavának áll.

Néhány nappal később megjött a gyámjuk, és miután hosszan beszélt a fiúk iránti nagylelkűségéről, kivételes odaadásáról és gondoskodásáról, gratulált nekik, mert mindkettőjüknek talált egy helyet azoknál, akik kétszeresen is örvendenek a kanonoki címnek.¹⁵ Erre a gyermek Florentius egyezségük értelmében mindkettejük nevében válaszolva meg is köszönte jóindulatát és fáradozását. De azt mondta, sem fivérének sem neki nem tűnik tanácsosnak, hogy ebben a korban, járatlanként a világ dolgaiban, bármilyen hivatás mellett is döntsenek; nem ismerik még magukat eléggé, és fogalmuk sincs róla, mihez kezdjenek. (Még egyetlen

¹⁵ Vagyis az ágostonos, reguláris kanonokoknál. A lat. *regula* = a gör. kánon, a szójátékkal Erasmus máshol is él, vö. PETNEHÁZI (2012: 97), *Ördögűzés, avagy a kísértet*.

kolostorban sem jártak ugyanis, és elképzelni sem tudták, mi fán terem a szerzetesség). Sokkal jobbnak látják, hogy néhány, tisztességes tanulmányokban töltött év után, alkalmasabb időben vitassák meg ezt a kérdést. Így szerencsésebben fognak dűlőre jutni.

A fiúnak ezen a valóban érett válaszában a gyámnak örvendeznie kellett volna, ha valóban birtokában lett volna a jóindulatnak és az evangéliumi bölcsességnek, sőt ha éppenséggel azt látja, hogy az ifjak gyermeki lelkesedésükben jobban hajlanak a dologra, akkor még vissza is kellett volna fognia őket, és nem rögtön komolyan venni hirtelen felindulásukat. Olyan haragra lobbant azonban, mintha arcul ütötték volna, és ez az általában szelíd lelkületű ember olyan dührohamot kapott, hogy szégyenszemre alig tudta türtőztetni magát: Florentiust éktelen haragjában semmirekellőnek nevezte, és azt mondta neki, hogy nem ember (ismered a szerzetesek szavajárását). Leköszön gyámságukról, megtagadja, hogy gondviselőként tovább fizessen az eltartásukért azoknál, akiknél eddig tette, illetve nyilvánvalóvá teszi, hogy semmijük sem maradt: gondoskodjanak magukról. Ilyenek és még sok más kemény és durva szidalom kíséretében elpáholta a kisebbet, amivel könnyekre bírta ugyan a fiút, de feltett szándékától eltántorítani nem bírta. „Gyámságunkról való lemondásodat elfogadjuk – szolt – és felmentünk téged gondviselésünk alól.”

Akkor ebben maradtak. A gyám, mivel belátta, hogy fenyegetéssel és szidalmakkal semmire sem megy, maga mellé vette kereskedő fivérét, akiről már volt szó, és aki egy felettébb kedves és behízelt modorú ember volt. Összegyűltek a kertben, a fiúkat leültették, előkerültek a poharak, majd baráti társalgás után óvatosan megint felhozták a dolgot, de ezúttal más módszerrel. Sok szépet hazudtak annak az életformának a csodálatos boldogságáról, nagy és reményteli dolgokat villantottak fel előttük, és mindezt könnyöggel párosították. Mi kellett volna még? A nagyobbik mindettől megnyugtatva megingott, és elfelejtette, hányszor megesküdt arra, hogy kitart döntése mellett. A kisebbik rendületlenül ragaszkodott elhatározásához. Röviden, az a hitszegő elárulta fivérét és elfogadta az igát, illetve ami kis készpénz volt, azt is suttyomban ellopta; ez jellemző volt rá. De számára így jól is sült el a dolog. Mert bár lassú eszű volt, de testi ereje annál nagyobb; anyagi dolgokban agyafűrt és

dörzsölt; enyveskezű; fáradhatatlan ivócimbora, és nem kellett biztatni, hogy kurvázzon; egyszóval olyannyira különbözött a kisebbitől, hogy cserélt gyerekek gondolták. Soha nem is volt más öccsének, csak a rossz szelleme. Nem is telt sok belé, és ugyanazt a szerepet játszotta társai között, amit Júdás az apostolok között. Mégis, amikor látta, hogy testvére nyomorultul belesétált a csapdába, mardosni kezdte a lelkiismeret, és megbánta, amiért kelepcebe csalta és tönkretette őt. Júdás valomását hallod; és bár az ő példájára még azelőtt felkötötte volna magát, mielőtt ezt az istentelen bűnt elkövette volna!

Florentius, mint a legtöbbször, akik tudományra születtek, a mindennapi dolgokban járatlan, érdektelen és hihetetlenül tájékozatlan volt; egyes ifjakat ugyanis, még a szakálluk sem serkent ki, már cselszövésben találsz; az ő tehetsége kizárólag a tanulmányokban tűnt ki. Ugyanis teljes lényével erre törekedett, erre ragadta természetét, és pólyás korától fogva otthonosan mozgott az iskolában. Teste törékeny volt ugyan, de a szellemi foglalatosságokra pont megfelelt; alig tizenhat éves volt ekkor.¹⁶ Ráadásul négynapos láz gyengítette a fiút már több mint egy éve, amit abban a mocskos és embertelen¹⁷ iskolában szedett össze. Hová fordulhatott volna egy ilyen minden irányból elárult és rászédett ifjú, aki járatlan az életben, és betegségétől sem szabadul? Talán mindez már nem volt épp elég erőszak ahhoz, hogy gyermeki lelkét bármire is rávegyék? Mégis kitarzott egyáltalán nem elhamarkodottan hozott elhatározásában.

Eközben az a félkegyelmű gyám, hogy biztosan végbevihesse, amit eltervezett, különféle rendű és nemű személyeket: szerzeteseket, fél-szerzeteseket, férfi és női rokonokat, fiatalokat és időseket, ismerősöket és ismeretleneket bérelt fel, hogy pontot tegyen az ügy végére. Akadtak köztük olyan sült bolondok is, hogy ha nem kellett volna tekintettel lenni szent öltözetükre, bohócokként mindenki szeme láttára hosszú fülekkel és csengőkkel járhattak-kelhettek volna.¹⁸ Voltak mások is, akik, úgy

¹⁶ *Vixdum annum aetatis ingressus decimum sextum.*

¹⁷ Erasmus itt az *illiberalis* jelzőt használja: *Postremo, febris quartana languida [...] ex illa sordida et illiberali educatione collecta.*

¹⁸ Erasmus ezt az önéletrajzi részletet, hasonló kifejezésekkel *A bűnbánó hajadon* c. dialógusba is átemelte, vö. PETNEHÁZI (2011: 54).

gondolom, inkább babonából követték el a bűnt, mint rosszindulatból; de mit számít a halottnak, hogy ostobaság vagy rosszakarat késelte halálra? Hány ostromot kellett kiállnia a gyermeki léleknek! Az egyik a szerzetesi nyugodt élet képét festette le, kizárólag a jó dolgokat emelve ki (ily módon a négynapos lázat is lehet dicsérni), hozzáhazudva bőven, s a hátrányokat persze elhallgatva. Egy másik drámai módon eltúlozta a világ veszedelmeit – mintha a szerzetesek a világon kívül lennének; mert önmagukat egy jól megerősített hajó biztonságában ábrázolják, és mindenki más a hullámok közt hánykolódva pusztulna el, ha ők rudat vagy kötelet nem nyújtanának nekik. Egy harmadik, halálra rémítve őt, a Pokol kínjait tárta elébe – mintha a szerzetesek előtt nem állna nyitva az út a Pokolba. Megint másik rémtörténetekkel ijesztgette; ezekhez ugyanis nagyon értenek. Egy megfáradt utazó hátát egy sárkánynak támasztva telepedett le, azt gondolván, hogy fatörzs. A sárkány erre felriadt, és megfordulva lenyelte az embert. Így nyeli el övét a világ. Valaki egyszer meglátogatta a szerzetesek gyülekezetét. Bár szívélyesen marasztalták, kitartott elhatározásában, elment, de az úton egy szembejövő oroszán széttépte a szerencsétlent. Meséltek csodás, legalább annyira képtelen látomásokról is, mint amilyeneket az öregasszonyok a szellemekről és mumusokról hordanak össze. Egyesek másfajta mesékkel próbálták meggyőzni; az egyik egy szerzetesről szólt, akivel minden nap beszélgetett néhány órát Krisztus; egy másik Sienai Katalinról, aki kislány korában olyannyira meghitt viszonyt ápolt jegyesével vagy inkább kedvesével, Krisztussal, hogy fel-alá sétálgattak szobájában, s olykor az óránkénti imádságokat is együtt végezték. Elsők között méltatták a jótékonykodást; mintha ők bővelkednének ebben, és nem szorulnának rá még inkább az Úr irgalmasságára, mint a világiak, vagy mintha Krisztus testében ne lenne megosztva a jócselekedetek összessége.¹⁹

Hogy rövidre fogjam, nem volt olyan fortély, amivel ne próbálkoztak volna a tapasztalatlan és egészségében megtört gyermeknél, akit hitszegő bátyja is cserben hagyott. Nem kisebb gonddal, igyekezettel és éberséggel figyelték, mintha egy gazdag várost akartak volna bevenni. Ilyen fontos volt ezeknek a több mint farizeusoknak, hogy ezt az egy ifjút élve eltemessék. Voltak köztük, akik saját rendjükkel kereskedtek,

¹⁹ Ti. Krisztus teste maga az Egyház, ami magába foglalja a hívek összességét.

amelynek olyannyira kedveztek, hogy egymás között e dolog miatt hihetetlen gyűlölettel vitatkoztak, amivel éppen a keresztény vallást vetették semmibe. A fiú tehetség, műveltség és ékesszólás dolgában meghazudtolta korát, emiatt azt remélték, hogy valami ragyogó ékesség fog gyülekezetükhöz csatlakozni. Ez volt számukra a kegyesség és a hitbuzgalom.

Sok mindent tudok még, tanult Lambertem, de ezeket, hogy ne untassalak a részletekkel, most elhagyom; és vagy annyira bölcs, hogy az elmondottakból a folytatást kikövetkeztessed. Florentius eközben, ahogy a mondás tartja, két malomkő között őrlődött.²⁰ Míg így tépelődött, és várta, hátha feltűnik valami istenség a menekülés reményével, egy szerencsés véletlen folytán meglátogatott egy kolostort annak a városnak a szomszédságában, ahol akkor lakott. Itt rábukkant arra a Canteliusra,²¹ akivel pólyáskoruktól fogva együtt nevelkedtek. Ez néhány évvel idősebb volt nála; agyafúrt, mindig a saját érdekét néző, de azért nem alantas lélek. Őt nem annyira a vallás, inkább étvágya és lustasága vonzotta a kolostori életre. Tunya és kifejezetten léha volt ugyanis, a tanulásban kevésbé szerencsésen haladt előre, csak az énekléshez értett, amit már gyerekkorától fogva gyakorolt. Itáliában hiába próbált szerencsét, és miután szülei káráltak szűkös anyagi helyzetük és gyerekeik sokasága miatt, a csuhában keresett menedéket; amelynek ezért dicséret jár, mert igen helyesen sok olyan teremtményt táplál, akik máskülönben éhen halnának. Beszélgetésükből Cantelius egyből leszűrte, Florentius mennyire művelt, és rögtön saját hasznára is gondolva (kalmár természet lévén) hihetetlen lelkesedéssel kezdte buzdítani erre az életközösségére, szavaival valamiféle csodálatos intézmény képét lefestve, magasztalva a boldog nyugalmat, a szabadságot, az egyetértést, sőt egyenesen az angyalok társaságát. Legfőképp azt emelte ki, többször is elismételve, hogy mennyi könyve lenne, és mennyi szabadideje volna tanulmányokra. Tudta, hogy erre a családokra ráharap az ifjú lelke. Egy szóval, ha hallottad volna ezt az embert, azt mondtad volna, hogy nem

²⁰ *Ad. 15. Inter sacrum et saxum.*

²¹ Cornelius Werden, aki Erasmus iskolatársa volt Deventerben, ill. korábban az utrechti kórusban is együtt énekelhettek. A levélben ugyanakkor később Florentius tejtestvérének nevezi Canteliust (ti. egy szoptatós dajkánál voltak).

is kolostor ez, hanem a múzsák kertje. Florentius tiszta természete folytán őszintén, gyermeki rajongással szerette Canteliust – főként mert váratlanul, oly sok idő után találkozott vele – úgy, ahogyan ebben az életkorban bizonyos társainkat heves lángolással hirtelen megszeretjük. Nem tudta még, milyenek az emberek, saját szíve alapján ítélte meg mindenkit. Cantelius mindent elkövetett, hogy a fiú lelkét elbűvölje, azonban mégsem győzte meg.

Florentius e találkozást követően hazatért, ahol amazok immáron erősebb ostromgépekkel felszerelten, sokkal nagyobb támadással fogadták. Emlékeztették vagyontalanságára, barátai féltékenységére, végül az éhhalálra – amelynél nincs gyötrelmesebb –, ha nem mond le a világról. Mert így beszélnek: gyalázatos szóval „világinak” nevezik azokat, akiket Krisztus saját vérével váltott meg a világtól, és kisajátítják a szerzeteseknek azt, ami a kereszténység közös tulajdona. Mindettől sokkal inkább felzaklatva, mintsem meginogva, visszatért Canteliushoz, csak-hogy beszélgessenek. Az már minden erejével azon volt, hogy szerezzen magának egy titkos és ingyenes magántanítót. Florentius pedig hihetetlenül odaadó barát volt, és a barátaért mindent készségesen megtett. Végül, miután nem értek véget a zaklatások, és semmiféle remény nem csillant fel előtte, rászánta magát a kolostorra, de nem oda ment, ahová gyámja szánta, hanem ahol véletlenül régi tejtestvérére bukkant. Az a hely azonban olyan szutykos és egészségtelen volt, hogy ökrök tartására is alig lett volna alkalmas, nemhogy egy ilyen kényes testecskének. De ez az életkor még sem étellel, sem időjárással, sem hellyel nem tanult meg számot vetni. Valójában nem is azzal a szándékkal jött ide, hogy belépjen a rendbe, hanem hogy addig is elmeneküljön az ostromlók zaklatásai elől, míg az idő jobb elhatározást nem érlel benne.

Cantelius eközben saját dolgával foglalatostkodott, kihasználva társának jóindulatát és naivitását. Florentius ugyanis titokban, törekeny szervezétének nagy veszedelmére, olykor egyetlen éjszaka alatt felolvasott neki egy egész Terentius-komédiát, hogy az alatt a néhány hónap alatt ezeken a titkos éjszakai találkozósaikon végigvegyék a legfontosabb szerzőket. Canteliusnak azonban ez semmi volt, ujjongott magában a kínálkozó lehetőségnek, mert saját magán kívül senkit sem szeretett. Eközben, nehogy Florentius visszatáncoljon a megkezdett dologtól,

mindent megengedtek neki. Társai kedvesen bántak vele. Énekeltek, játszottak, versenyt verseltek; nem kényszerítették böjtre, nem verték fel zsolozsmára; senki nem szólt rá, senki nem szidta le, mindenki kedves volt hozzá és örült neki.

Így teltek önfeledten a hónapok. Mikor azonban már közeledett a világi öltözet levetésének és a szent ruha felvételének a napja, Florentius észbe kapott, újrakezdte a régi nótát és az odahívott gyámokkal egyezkedni akart szabadságáról. Megint csak szörnyű fenyegetés volt a válasz, emlékeztették rá, hogy tökéletesen nincstelen, folytassa csak tehát, amit nagyon helyesen elkezdett. Itt már Cantelius is buzgón segédkezett, hiszen nem lett volna ínyére, hogy éjszakai és ingyenes tanítója elmenjen. Könyörgöm, vajon nem színtiszta erőszak ez egy naiv lelkiületű gyermekén, aki tapasztalatlan és meggondolatlan? Minek húzzam? Ellenkezett ugyan, de ráadták a ruhát, jóllehet tudták, hogy ugyanúgy érez, ahogyan addig. Mindezek után ismét hízelgésekkel és engedékenységgel kedveskedtek gyermeki lelkének.

Ismét eltelt hát majdnem egy egész év játék és önfeledtség közepette. De már szinte biztosan tudta, hogy erre a fajta életre sem lelke, sem törekeny teste nem alkalmas. Kizárólag a tanulásban lelte ugyanis örömét. A tanulást ott azonban nem is tisztelték, és nem is gyakorolták. Másikülben a vallástól nem rettent vissza, de a zsolozsmázás és a szertartások annyira nem fogták meg, pedig ezeknek ebből áll majdnem az egész élete. Ezekbe a közösségekbe ráadásul többnyire a lassú észjárásúak, a félhülyék, a műveletlenek és azok kerülnek be, akik inkább a hasukat, mintsem a könyveket szeretik. Ha támad köztük egy kivételes, tanulmányokra született tehetség, elnyomják, nehogy kiemelkedjen. Mégis az ilyenek tartanak igényt az uralomra, és a legtöbbször az történik, hogy aki a legostobább és messze a legelvetemültebb, ugyanakkor jó fizikumú, az a legerősebb abban a nyájban. Gondolj csak bele, mekkora kínszenvedés múzsákhoz méltó tehetséggel ilyenek között tölteni az egész életed! Ott aztán reményed sincs a felszabadulásra, kivéve, ha esetleg előljáró leszel az apácakolostorban. Ez azonban még a szolgaságnál is rosszabb. A női nyáj állandó gondozásán kívül ugyanis naponta le kell ülni hosszú ivászatokra, ahol a szemérem sincs biztonságban; s az is gyakran előfordul, hogy megöregedett és hasznavehetetlen rendfőnö-

küket visszaküldik a régi jászolhoz, aki emiatt aztán még nyomorultabb, mert egy ideig gyönyörrel teli életet élt.

Az ifjú gyenge teste azonban természete folytán olyannyira nem tűrte az éhséget, hogy gyakran rosszul lett, ha a szokásosnál később kapott enni, bár ennek ő maga sem volt tudatában, csak gyomorbántalma és szívverésének elgyengülése figyelmeztette. Ezen talán nevetnek az ostoba tulkok, akiket elég, ha szénával etetsz, s boldogan ugrándoznak. De a hozzáértő doktorok tudják, hogy ez a nagyon gyenge test és az érzékeny lélek sajátossága, amelynek könnyű ételeket írnak elő, gyakori és kis adagokban; miközben akadnak olyanok, akik egyszer töltik meg gyomrukát, és gond nélkül tovább kibírják, mint a keselyűk. Ugyanerről a testalkatról azt is tanítják az orvosok, hogy rosszul tűri a hideget, a szeles és ködös időjárást, és hamarabb kárára van a levegő, ami körülveszi, mint az étel, amit magához vesz. Az ifjúnak volt még egy jellemző problémája, ami már fiatalokora óta kínozza, és a mai napig nem szabadult meg tőle: csak késő éjszaka tud elaludni, és ha egyszer felriad álmából, csak órák múlva alszik vissza. Hányszor szokott panaszkodni baráti beszélgetésekben, hogy nem tudja kiélvezni az aranyló hajnalt, és hogy a nap legédesebb részét álomban vesztegeti el! Hányszor próbált a természet erővel felülkerekedni, mindhiába! Ezért, egészségét sem kímélve, vacsora nélkül virrasztott. A haltól annyira irtózott az ifjú, hogy már a szagától is rögtön erős fejfájást érzett, és belázasodott.²² Mit tehet egy ilyen lélek, egy ilyen test a kolostorban, különösen ilyen helyzetben? Olyan volt, mint a partra vetett hal, vagy mint a vízbe dobott ökör.

Míntehogy mindezt azok az atyák is jól tudták, ha szikrányi őszinte szeretet lett volna bennük, nem kellett-e volna a gyermeki tudatlanság vagy meggondolatlanság segítségére sietniük, és ilyen szavakkal inteniük: „Fiam, balgaság a hiábavaló erőlködés. Sem te ne illessz ehhez a rendhez, sem ez a rend nem illik hozzád. Nézz másfajta élet után, amíg lehet. Krisztus nem csak itt, mindenhol ott lakozik: bármilyen ruhában gyakorolhatod helyesen a vallást, ha lélekkel teszed. Segítünk, hogy szabadságod visszakaphasd, és hogy ezt gyámjaid és barátaid is elfogadják. Így te sem leszel a mi terhünkre, és mi sem leszünk a te pusztulásodra.”

²² Ennek érzékletes bemutatását ld. a *Halevés* c. dialógusban: PETNEHÁZI (2012: 146–218).

Ez lett volna a méltó beszéd, ha valóban kegyesek lettek volna. De senki egy szóval sem figyelmeztette, sőt inkább minden trükköt bevetettek, nehogy ez a nyomorult ponty kicsusszanjon hálójukból. Egyik azt mondta, a Sátán szokása, hogy ezen a fordulóponton minden fortélyt és minden cselet bevessen, hogy elbuktassa Krisztus új katonáját: ha bátran kiállja ezt az összecsapást, utána minden könnyű és kellemes lesz. Ugyanez azt állította, hogy mindezt ő is átélte egykor, most pedig olyan, mintha a Paradicsomban élne. Egy másik kételyt ébresztett benne, és azzal ijesztgette, hogy Szent Ágoston haragjában valami nagy csapást küld rá a levetett ruhát ért gyalázat miatt, és erre a dologra felsorolt néhány rettenetes példát: az egyik gyógyíthatatlan betegségbe esett, a másik villámcsapástól pusztult el, a harmadikat kígyómarás ölte meg. Hozzátette, hogy ha felölti a ruhát, az olyan, mint egy csendes eskü; és nincs Isten előtt nagyobb bűn, sem az emberek előtt nagyobb gyalázat, mint amikor valaki megszökik az esküje alól. Mindenféle szurkálódással üldözték az ifjút, de a legsúlyosabb, amivel fenyegették, a megszegyenülés volt. „Most már késő visszatáncolni – mondták – az ekeszarvra helyezted kezed, nem szabad hátranézned. Ha annyi szemtanú jelenlétében felvett ruhádat leteszed, mindig rólad fognak beszélni.” A „hitehagyott” szót hihetetlen tragédiákkal súlyosbították. „Ugyan hová fogsz menni? – kérdezték. – Jó emberek szeme elé nem kerülhetsz. A szerzeteseknél átkozott leszel, a világiaknál pedig gyűlöletes.” A fiú jelleme pedig olyannyira szűzi szemérmű volt, hogy kevésbé félt a haláltól, mint a megszegyenüléstől. Másfelől sürgették a gyámok és a barátai, akik közül egyesek tolvajlással apasztották vagyonát. Egyszóval, galádságuk győzedelmeskedett. Az ifjú, bár lelkében irtózott tőle, és szóban is tiltakozott, rákényszerült, hogy csuhát öltsön, éppen úgy, amikor háborúban a foglyok felkínálják kezüket, hogy a győztes megkötözze, vagy akiket a hosszas kínzások megtörnek, és nem azt csinálják, amit akarnak, hanem ami a náluk erősebb kedvére van.

Florentius még ha le is győzte lelkét, a testet senki sem tudja magához igazítani. Az ifjú egyelőre azt tette, amit azok szoktak, akiket bebörtönöztek: a tanulásban keresett vigaszt, ameddig lehetett, mert még ezt is titokban kellett csinálnia, miközben nyíltan lehetett részegeskedni. Könyvekkel ütötte hát agyon a fogság unalmát, mígnem egy váratlan

esemény, mint valamiféle *deus ex machina*, felcsillantotta a szabadulás reményét. Történt ugyanis, hogy egy nagyhatalmú püspök udvarába fogadta, majd innen, miután pappá szentelték,²³ egy híres egyetemre ment,²⁴ ami, ha nem történt volna meg, oly kiváló tehetsége tespedésben, kéjben és ivászatban enyészett volna el. Nem a közösséggel volt a baj: egyszerűen nem ez illett a természetéhez, hiszen ami az egyiknek élet, az a másiknak gyakran halál. Az ifjúban pedig volt annyi mértéktelenség és illem, hogy saját régi közösségéről ne beszéljen ellenségesen, de valaki hallgatással és visszafogottsággal is többet mond ezer szónál. Igaz, ebből sem valósult volna meg semmi a megyéspüspök engedélye, sőt parancsa, illetve úgy a házfőnök, mind a rend előjárójának engedélye, utoljára pedig társai békés beleegyezése nélkül. S habár lelkiismerete tiszta volt, mert tudta, hogy a kikényszerített eskü nem érvényes – részint természetes és túlságos gátlásossága miatt (ami számtalanszor nagy kárára volt), részint hogy ne legyen szálka a tudatlan és babonás emberek szemében –, a ruháját sem változtatta meg, pedig ezt még előjárója is felkínálta neki.

Nem sokkal ezután egy alkalommal a tanulmányok szeretete egy távoli helyre vezérelte.²⁵ Ott a francia nép szokása szerint ruhája fölött lenköpenyt viselt, gondolván, hogy ez ott sem szokatlan. De kétszer is életveszélybe került emiatt, mert az ottani orvosok, akik a pestisben szenvedőket kezelték, fehér, előlről és hátulról is látható lenvásznat viseltek bal vállukon átvetve, hogy annál könnyebben észrevehessék, és elkerülhessék őket, akik az úton velük szemben vagy mögöttük jöttek. De ha maguktól nem a mellékutcákon mentek, a járókelők kövekkel támadtak rájuk. Olyannyira retteg ez a nép a haláltól, hogy még a tömjén illatától is megvadulnak, amit temetéseken szoktak meggyújtani. Egyszer, mikor Florentius meglátogatta egy művelt barátját, véletlenül szembejött vele az úton két bűnöző, vagy legalábbis bérenc, akik hihetlenül közönséges hangon üvöltözve és kardot rántva meg is ölték

²³ Erasmus itt kissé megváltoztatja a kronológiát: más adatokból tudható, hogy még Steynben, 1492-ben történt a felszentelése, majd ezt követően, 1493-ban ment a cambrai-i püspök, Hendrik van Bergen udvarába.

²⁴ A Sorbonne-ra, 1495-ben.

²⁵ Angliába, 1499-ben.

volna, ha egy pont jókor arra járó asszony nem figyelmezteti őket, hogy nem orvosi, hanem papi ruhát látnak. Azok mégsem hagytak fel a fenyegetéssel, és nem tették el kardjukat, míg az ajtón nem kopogott (mert ott volt a ház a közelben), és be nem engedték. Egy másik napon meglátogatta néhány földijét. Ekkor hirtelen kövekkel és botokkal sereglettek köré, és eszeveszett kiabálással így buzdították egymást: „Öljétek meg a kutyát, öljétek meg a kutyát!” Közben arra tévedt egy áldozópap, aki ezen csak mosolygott, és halkán, latinul csak ennyit mondott neki: „Szamarak, szamarak.” Azok még ott őrjöngtek, mire előjött az épületből egy felettébb elegáns ifjú, bíbor köpenyben. Mint az oltárhoz, úgy menekült oda hozzá Florentius – mert a nép nyelvét egyáltalán nem értette – csodálkozva, hogy mit akarnak tőle. „Fogadd meg a tanácsom!” – mondta neki az. „Ha nem teszed le ezt a lenruhát, egy nap biztosan megköveznek. Légy óvatos, én figyelmeztettelek.” A lenköpenyt végül is nem vette le, de betakarta a köpenyével. Jóságos Isten, mennyi dráma ilyen semmiség miatt!

Ezen a ponton bizonyára elszörnyednek az ostobák, akik a vallás lényegét a ruhában látják; de én sem azt mondom, hogy megfontolás nélkül el kellene dobni. A karthauziak például gyakran kereskedői ruhára cserélik, hogy biztonságban érkezzenek meg a zsinatra. Az ágostonosok pedig vagy tanulás vagy hosszú utazás miatt cserélik le vagy takarják el, úgy, hogy senkitől nem kérnek engedélyt és senki nem rója meg őket emiatt; a lenruhára ugyanis nem ugyanaz a megkötés vonatkozik, mint a többire. Mert valaha az ágostonosok nem voltak szerzetesek, s most is egy közbülső fajta: aki szereti őket, annak szerzetesek, aki gyűlöli, annak nem szerzetesek. De rettenetes bűn, ha egy dominikánus vagy ferences dobja el szent öltözetét. A dominikánus köpeny ugyanis egy egész palotát megvéd és gyarapít, és a gyerekeket is megóvja a betegségektől és a borzalmas balesetektől, ha anyjuk fogadalma szerint néhány évig viselik; a ferences csuha pedig, még ha egy halottra terítik is, megment a Pokoltól! A pápa viszont megró egyes szerzeteseket, akik különféle ruhákban ülészttek, mondván, kerüljék a feltűnést, és mindannyian hasonló öltözetet viseljenek. Ám a szentatya rendelete nem azokra sújt le, akik becsületes okból teszik le a szent öltözetet, hanem azokra, akik azért teszik ezt, hogy szabadosabban, a világiakkal együtt azt csinálhas-

sák, amit a nép szokott. A lenruha ugyanis nem a szerzeteseké, hanem a püspököké, és talán egykoron a papoké. Ágoston sem írja elő az öltözék egyetlen formáját sem regulájában, sőt inkább elítéli a megkülönböztető ruházatot, és arra figyelmeztet, hogy ne hordjon a pap feltűnő öltözetet, és ne ruhájával akarjon hatást elérni, hanem erkölcsével. Bár az is jól ismert tény, hogy ezt a regulát nőknek írta, nem férfiaknak, de én most azoknak mondom ezt, akik azt gondolják, hogy férfiaknak írta.²⁶ Elvégre a római pápa öltözete is ilyen, amikor a leginkább főpapian ékesítik fel.

Bár Florentius ezt nagyon jól tudta, mégis, hogy *mindent megtegyen, ami elő van írva*,²⁷ barátaira hallgatva könnyedén elérte a pápánál, hogy rendjének bármilyen jelét, bármely testrészén saját belátása szerint hordhassa. Miután onnan visszahívták nemes és tanult mecénásaihoz, visszavette a francia viseletet, ami a lelógó lenköpenyen kívül semmiben sem különbözött egy világi pap ruhájától: mert ezzel a gyalázatos jelzővel illetik most az egyház törvényes szolgálóit, akiket az apostolok és Krisztus szervezett meg. Azért tett így, mert komoly emberek is ezt tanácsolták. Ám amikor ilyen öltözetben jelent meg nyilvánosan, legkedvesebb barátai figyelmeztették, hogy azon a vidéken ez a ruházat teljesen elfogadhatatlan, ezért takarja el a köpenyt. Mondhatnád erre, hogy egy az egyben átvehette volna annak a népnek a viseletét. De nincs is annál fásasztóbb! Kell, aki tartja a hullámozó uszályt, bal kézzel pedig az öblös csuhát kell fognod. Ez ugyanis arrafelé pompás méretű, minden bizonnyal a bíborosok példájára. Aztán, ha üzleti ügyekben kellett másikat tartományba mennie, a ruháját is meg kellett változtatnia, mint egy tintahalnak;²⁸ az az öltözet ugyanis, amit egyik helyen tisztelnek, a másikon szörnyűségesnek számít. Végül pedig vendég volt, és nap mint nap mágnások között kellett forgolódnia, akiknek nem akármilyen ruha

²⁶ Szent Ágoston személyes tapasztalataiból jól ismerte a szerzetesség különböző formáit. Nem lehet eldönteni, hogy előbb a papoknak adott-e szabályzatot és ezt alkalmazta női közösségekre vagy fordítva. Szabályzata sok más regulára hatott és sok rend alapszabályává vált. Négy szöveget tekintenek az ágostonos regula alapjának, ezek a papoknak szóló *Regula ad servos Dei*, az apácáknak szóló *Regularis informatio*, a *Regulae clericis*, és a feltehetően Ágoston által jóváhagyott *Ordo monasterii*.

²⁷ Vö. Mt. 3, 15: „Jézus ezt mondta [ti. Keresztelő Jánosnak]: Hagyd ezt most! Illő, hogy mindent megtegyünk, ami elő van írva. Erre engedett neki.”

²⁸ Vö. Ad. 93. *Polypi mentem obtine*.

van kedvére. Így aztán legbizalmasabb barátai úgy látták jónak – mert bár nem vétett semmilyen szabály ellen, de hogy mégse vetüljön rá a gyanú árnyéka sem –, hogy a pápa engedélyével nyerje vissza szabadságát, s így ruhájának oly gyakori cserélgetésével ne keltsen nagyobb botrányt a rossz nyelvek számára.

Hozzátenném azt is: ez a fajta élet, amibe beletaszigálták az ifjút, annyira szabad, hogy alig különbözik a világiak szabadságától. Nem arról a szabadságról beszélek, amit elvettek tőle, hanem arról, amit feljebbvalói visszaadtak neki. Fontos, hogy a pápák ilyen esetekben elnézőbbek szoktak lenni a könnyítést illetően, mint amikor a ferencesektől, a kartauiaktól vagy a Brigitta-rendtől távozik valaki. Ezek ugyanis ebben a kérdésben nem fogadják el a pápa tekintélyét, miközben ha mérhetetlen kiváltságokat és előjogokat adományoz nekik, mindenképp szentként tisztelik, és csak kis híja, hogy Krisztus elé nem helyezik.

Nem fogok most beszélni a szerzetesi esküről, aminek egyesek túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonítanak; pedig ezt a fajta elköteleződést – majdnem azt mondtam, szolgaságot – sem az Új- sem az Ószövetségben nem találod meg. Aztán, minthogy Krisztus rendelete szerint a szombatot hozták létre az emberért, és nem az embert a szombatért, az efféle szabályok érvényüket kell veszítsék, valahányszor az ember üdvének ártanak. Ha a lelkének, akkor különösen, habár az Úr testi üdvről beszél: az éhezésről és a szombaton meggyógyított emberről van ugyanis szó. De ezek ugyanazok az igazi farizeusok, akik megszegik Isten szombatját, és gödörbe esett ökrüket vagy szamarukat kihúzzák, míg a szombatjuk miatt hagyják, hogy egy ember teljesen elpusztuljon.²⁹

Most nem sorolom fel, hány olyan kolostor van, ahol annyira nincs vallásos fegyelem, hogy még egy bordély is józanabb és szemérmesebb hely; aztán hány olyan van, ahol a szertartásokon és a külsőségeken kívül semmi nincs a vallásból. Ez utóbbiak majdhogynem alávalóbbak az előbbieknél, mert habár nélkülözik Krisztus lelkületét, mégis, még kimondani is hihetetlen, mennyire büszkék azokra a farizeus szertartások-

²⁹ Vö. *Istenes lakoma*, PETNEHÁZI (2012: 56–57). Mt. 12, 11–13: „[Jézus] Így felelt: «Ha valakinek közületek csak egy juha van, s az szombaton gödörbe esik, vajon nem marcolja meg és nem húzza ki? Mennyivel többet ér az ember, mint a juh! Szabad tehát szombaton jót tenni.»”

ra, amelyekkel az egész vallást külsőségekbe helyezik, és ezekkel gyilkolják a gyerekeket nap mint nap. Ők maguk ugyanakkor mindezt bámulatos unalommal végzik, s nem is végeznék feltétlenül, csak azt hiszik, hogy a népnek ezzel csodás látványosságot nyújtanak. Végül, milyen elképesztően kevés az olyan kolostor, ahol valóban a vallás parancsa szerint élnek, és még ezekben is, ha kinyitod a szilént,³⁰ ha vetsz rá egy pillantást közelebről és aláveted az igaz vallás próbakövének, rettenetes, hogy milyen kevés őszintét találsz! Mennyi furmányos cselvetése van a Sátánnak, mennyire fonák az emberek szíve, mennyi fortély van az alakoskodásnak, amelyek gyakran rászedik még a legtapasztaltabb öregeket is! És elvárják, hogy mindezt néhány hónap alatt lássa át egy gyerek! És ezt hívják fogadalomnak!

De tegyük fel, hogy megtaláltuk a kolostort, ami mindenben megfelel. Mi történik, ha testi adottságai megváltoznak annak, aki felesküdt? Ha a jó rendfőnök helyére egy ostoba, iszákos és zsarnok kerül, ha derék társai helyét hitványak veszik át? Váltson kolostort vagy rendet, mondják. De ilyenkor mennyire nehezen bocsátják el övéiket! Még sokkal nehezebben fogadják be azonban mások, valami szörnyűséget gyanítva a háttérben, ami miatt elhagyta régi rendjét; és ha emiatt akár egy pillantással is megbánt valakit, rögtön azt hallja: „Miért nem térsz vissza a tiedhez?” Ezekhez vedd hozzá, micsoda parázs vita van arról, hogy melyik rend a szigorúbb, és melyik a lazább! Hisz mindenki azt akarja, hogy az övé tűnjön a legszigorúbbnak. Ez tehát a remek lehetőség arra, hogy kolostort vagy rendet váltson: hogy még egyszer megkísértse szerencsését és még keservesebb szolgálásra jusson a szerencsétlen. Ráadásul, mivel a legtöbbjüket csellel csábítják el, és az elcsábítottakat nem a megélt vallásra, hanem a képmutatásra tanítják, és arra kényszerítik, hogy embereket szolgáljanak, sokan egész életükben bánják elhatározásukat. Attól való félelmükben tehát, hogy orgiáik napvilágra kerülnek, vesszőzéssel, kiátkozással, világi karhatalommal, falakkal, rácsokkal, zárkával és halállal tartják vissza övéiket. Esküszöm, Matthäus, sioni bíboros³¹ egy lakomán sokak füle hallatára megemlégett egy kolostort,

³⁰ Vö. *Alkibiadész szilénjei*, PETNEHÁZI (2019: 147–183).

³¹ Matthäus Schiner (1465-70?–1522) 1499-től Sion püspöke, majd 1511-től bíborosa, korának egyik legbefolyásosabb diplomatája. Több alkalommal is találkozott Eras-

megnevezve a helyet és a személyeket is, ahol a domonkosok élve temettek el egy ifjút, mert a lovagrendű apa a tőle titokban elcsalt fiát fenyegetőzve követelte vissza. Aztán Lengyelországban egy nemes, miután jól beivott, és véletlenül elaludt a templomban, látta, hogy két ferencest az éjszakai zsolozsmát követően élve elástak. Itt bezeg van súlya a pápa tekintélyének, aki történetesen ebben mérlegelés nélkül felmentést ad nekik. De ugyanő, mihelyt felszabadít valakit a szent ruha viselése alól, a diplomát eltépik, és aki ezt elintézte, börtönbe vetik.

És még mindezek után rendjeik alapítóival kérkednek, Benedekkel, Vazullal, Jeromossal, Ágostonnal, Domonkossal, Ferencsel, Brúnóval. Vizsgálják meg azok életét, és nézzék meg, vajon volt-e valaha ilyen tanításuk vagy cselekedetük; merőben más közösséget fognak találni. Jó példával, üdvös tanítással, baráti figyelmeztetéssel, testvéri dorgálással intéztek mindent. Aki ily módon nem javult meg, kivetették a közösségből, már ha nem ment el magától: ennyire távol állt tőlük, hogy visszatartsák azt, aki távozni akar. Nem beszélek a sok ember alkotta szabályról, a különböző egyenruhákról, az imáról és a szertartásokról, amelyekben a legjelentéktelenebbet (a ruhára gondolok) becsülik a legtöbbszörre. Aki a szent ruhában nap mint nap részegeskedik, torkának és gyomrának szolgálja, titokban és nyíltan kurvázik (hogy ocsmányabbat ne is említsek), fényűzésre pazarolja az egyház pénzét, jóslással és más bűnös praktikákkal foglalatoskodik, az derék szerzetes, és apátnak nevezik ki; aki bármilyen okból leteszi a ruhát, kiátkozzák, mint egy hitehagyottat. Egykor méltán tartották átkosnak ezt az elnevezést, hiszen azokat illeték vele, akik Krisztus vallásától a judaizmusra vagy a pogányokhoz tértek át. De ha tágabban értelmezed, bárki, aki a világi élvezeteket, a fényűzést, a vagyont és egyéb gyönyöröket hajhássza, amelyeket a keresztségben megtagadott, az hitehagyott, semmivel sem jobb, sőt ártalmasabb, csak mivel tömegekre igaz ez, vétkük nem olyan gyűlöletes. Ugyanígy a szerzetesek, akik istentelenül élnek (és lépten-nyomon ezt csinálják), kétszeresen is hitehagyók, először is, mert megszegték azt a legszentebb esküt, amellyel Krisztus katonájának álltak, továbbá mert elhagyták a rendet, amelynek elkötelezték magukat. Én mondom, ezek-

musszal, aki az ő biztatására kezdett dolgozni Máté Evangéliumának parafrázisán, továbbá neki ajánlotta Szent Jakab és János leveleinek parafrázisait is.

re kellene rásütni a hitehagyottak átkos bélyegét, még ha tíz csuha burkolja is őket.

Ha pedig ez mind igaz, Lambertem, mekkora gáztett, hogy a tudatlan fiatalságot erővel vagy fortéllyal hálóba taszítják! Ha nyíltan rosszak, ahogyan a legtöbben azok, mi mást tesznek, mint hogy a gyerekeket a halálba hurcolják? Ha pedig se nem melegek, se nem hidegek,³² mily nyomorúságos szolgaságba kényszerítik bele őket! S ha a jóság látszata miatt vonzónak is tűnnek, mivel a test és a lélek oly sokféle, mivel a megtévesztés mesterei, ráadásul mivel a gyermekkor együgyű, és mivel ez a bilincs annyira feloldhatatlan, amennyire ők akarják, micsoda testi és lelki veszedelembé taszítják az ifjakat? De serdülőkorban – mondják – már különbséget tudunk tenni jó és rossz között. De nem mindenkinek ugyanabban az életkorban lesz érett a teste, még kevésbé a lelke. Ám ha nem is lennének ilyen különbségek, a serdülőkor talán alkalmassá tehet a házasságra, de nem a szerzetesi esküre; egyesek nem kevesebb, mint harmincévesen kezdtek bele, úgy, hogy már épp eleget megtapasztaltak a világ dolgaiból, mégis visszatáncoltak az eskü előtt, mondván, „nem gondoltam volna.” Harmincévesen egykor még presbiter sem nagyon lehetett az ember,³³ de az éppen csak serdülők már egyből a szerzetesi életre alkalmasak? És eközben a szavakat fonákul használva félrevezetik a tapasztalatlanokat: „világiak”, mintha ők maguk világon kívüliek lennének; „engedelmesség”, bár a Szentírás szerint inkább az Istennek kell engedelmeskednünk, s nem az embereknek; „feloldhatatlan eskü”, miközben még mindig nem sikerült kitalálniuk, mi a különbség a feloldható és a feloldhatatlan között, hacsak nem az, amit Scotus kiagyalt, hogy a szerzetesi esküt azért nem lehet feloldani, mert az emberen keresztül teszük Istennek; mert amit csak Istennek tesznek, azt könnyű feloldani. Mármost, ha ezeknek egész helyzete a római pápa tekintélyén alapul, miért gúnyolódnak rajta olyan serényen, ahányszor csak akarnak? Ha ő, nem ok nélkül ugyan, de sokakat felment a szerzetesség alól; ha ezt

³² Vö. Jel. 3, 15–16: „Ismerem tetteidet, hogy se hideg, se meleg nem vagy. Bárcsak hideg volnál, vagy meleg! De mivel langyos vagy, se hideg, se meleg, kivetlek a számból.”

³³ Az Ósegyházban a presbiterok a gyülekezet vezetője melletti testületet alkották. A *presbiterium* intézményét a protestáns egyházak élesztették újra.

megteheti, ilyenkor miért veszik semmibe a tekintélyét? Ha tagadják, hogy ezt megteheti, nem valami iszonyatos bűnnel vádolják meg? Vagyis valahányszor hasznukra van, a pápa Krisztus helytartója és tévedhetetlen; s valahányszor az ellenkezőjét ítélik, semmis minden intézkedése.

De nem az a céloom most, hogy a szerzetesrendeket legyőzzem, legyen az életnek ez vagy az a fajtája ennek vagy annak kényelmes, vagy létfontosságú akár, hagyjuk csak helyben a feloldhatatlan esküt. Minél szentebb, minél meredekebb egy vállalás, annál megfontoltabban, lassabban és később kell belekezdeni; bőven elég a negyvenedik életév előtt, ha engem kérdezel. És más fogadalmak sem érvényesek, csak ha ép elmével, félelemtől és más erőszakos fenyegetéstől szabad lélekkel tesszük. Érvényes lesz-e hát, ha egy tiltakozó gyermek csábítás, fenyegetés, csalás és ijesztgetés hatására áll kötélnek? Amott ugyanis már egy érett férfi van kitéve a félelemnek. Inkább folyamodnak megfélemlítéshez és csaláshoz a tudatlan és tapasztalatlan ifjak esetében. Vedd hozzá, hogy sokuk még eredendően naiv korából és természetéből kifolyólag. Nem számít, ha az ifúnak a szakálla is alig pelyhedzik, az eskü érvényes. De olyannyira érvényes, hogy emiatt még a meg sem ismert jegyesét is el kell hagynia. Micsoda törvények!

Mivel tehát úgy taszították ide, hogy folyamatosan küzdött és dacolt megannyi mesterkedéssel; a ruhán kívül semmit sem vett magára, és megőrizte tiszta lelkiismeretét: az én véleményem szerint nem is köti eskü Florentiust, hasonlóan ahhoz, mint ha kalózok halálos fenyegetésére tett volna le valami gyalázatos fogadalmat. Nem kétlem, hogy a római pápa embersége éppoly felháborítónak fogja tartani, amit ezek az emberrablók műveltek, mint amennyire kedvez majd emberünk ügyének. Azt mondod, a pápa vissza tudja majd helyezni szabadságába, ami a törvényes helyzetét illeti, hiszen saját meggyőződése szerint is szabad; az embereknek a nyelvét viszont nem képes megfékezni. Mivel azonban az egyház legfőbb papja Krisztus, és az ő nem éppen alávaló tanítványa, Pál azt tanítják, hogy senkit sem szabad elítélni,³⁴ különösen nem azok-

³⁴ Vö. Mt. 7, 1–2: „Ne ítéletek, hogy fölöttetek se ítéletek! Amilyen ítélettel ti ítéletek, olyannal fognak majd fölöttetek is ítéletek. Amilyen mértékkel mértek, olyannal fognak majd nektek is visszamérni.”; Róm. 2, 1: „Nincs hát számodra ment-

ban a dolgokban, amelyek önmagukban nem tesznek sem vallásossá, sem istentelenné; a pápai tekintélynek bizonyosan bírnia kellene akkora befolyással, hogy az emberek vádaskodásait jó irányba terelje ott, ahol vétek rosszat gyanítani. De milyen jövő vár az emberiségre, ha állandóan ilyen emberek ostoba véleményére és nevetséges rágalmaira hallgatunk? Pál szerint tekintettel kell lennünk a gyengeségre³⁵ vagy megingathatatlan meggyőződésre, de csak alkalomadtán: az ostoba és rosszindulatú véleményekhez alkalmazkodni mi más, mint a keresztény vallás erejét megsemmisíteni? Krisztus annyira volt csak tekintettel a császárra, hogy befizette az adót;³⁶ és annyira a zsidókra, hogy tartózkodott a törvény által tiltott ételektől. De a nyomorék asszony meggyógyításaakor, a vak látásának visszaadásakor, a béna meggyógyításakor, a kalász tépdésésekor³⁷ nyíltan ellentmondott, sőt szándékosan megbotránkozott az írástudókat és a farizeusokat. Ha Szent Pál nem ugyanezt tette volna, hol lenne most a kereszténység?

De mit hoznak fel ezzel szemben ezek az igen ostoba emberek? Letette a csuhát? Honnan tudják, mit visel belül? És ha letette, honnan tudják, milyen okból tette le? Honnan tudják, kinek az engedélyével tette? Ha nem tudják, miért ítélik meg? És ha tudják, hogy ez a pápa engedélyével történt, hogy merik kárhozatni a döntését, amit máshol sérthetetlennek tartanak? Hol van itt az a csodálatos és annyiszor felhánytorgatott engedelmesség, miközben Krisztusra sem hallgatnak, és az egyház fejét, Krisztus helytartóját is ócsárolják? Hol van az alázatosság, amit lehajtott fővel maguk elé tolnak? Hol a lelkiület, amely a világ számára meghalt? De hagyjuk ezeket. Hol az emberség, hol a józan ész? Felsorolni is nehéz, mennyi bűnt lehetne szemükre vetni, amelyeken szinte nap mint nap nyíltan rajtakapják őket – hogy titkos és szörnyűséges dolgokat ne is említsek –, ennek ellenére a lecserélt ruhát, mint valami megbocsátha-

ség, bárki vagy is, te ember, aki ítélsz. Mert amikor mást elítélsz, magadat marasztalod el, hiszen ugyanazt műveled te is, ítélező.”

³⁵ Vö. Róm. 14, 1–3: „Karoljátok fel a hitben gyengét, anélkül, hogy felfogását elítélnétek. Némelyik azt hiszi, hogy mindenfélét lehet, az aggályos azonban csak zöldségfélével táplálkozik. Aki eszik, ne nézze le azt, aki nem eszik. Aki meg nem eszik, ne ítélje el azt, aki eszik. Hiszen Isten azért a magáénak tekinti.”

³⁶ Vö. Mt. 22, 15–22; Mk. 12, 13–17; Lk. 20, 20–26.

³⁷ Vö. Mt. 12, 1–14, 22; Lk. 6, 1–11; Lk. 13, 10–17; Jn. 5, 1–18.

tatlan bűnt, szüntelenül kifogásolják. De mi embertelenebb van, mint szemére hányni valakinek saját nyomorúságát, amibe mások rosszindulata taszította? Ki olyan érzéketlen, hogy gúnyolódjék egy ember sántaságán, akinek egy öszvérpata eltörte a lábát? Ki gúnyolódna annak félszeműségén, akit a háborúban az ellenség vakított meg? Ki az epilepsziáján vagy a lepráján annak, aki így született? Ki a szegénységén annak, aki hajótörésben elvesztette vagyonát? Akik valóban emberek, inkább sajnálják és segítik az ilyeneket, és adakoznak, ahol csak tudnak; és minél súlyosabb a baj, annál nagyobb buzgalommal segítenek. De mi nagyobb szerencsétlenség történhetne egy tehetséges ifjúval, mint hogy egy ilyenfajta életbe taszítják?

Ha mérhetetlenül embertelen hát, aki embertársának bűnként veti szemére nyomorúságát, mit mondjunk arról, aki kigúnyolja valaki nyomorúságát, amit bűnös módon maga idézett elő? Mintha egy kuruzsló szidalmazva félszeműnek hívná azt, akinek ő maga tette tönkre a szemét; vagy ha egy kalóz a szolgaságával gúnyolódna annak, akit ő maga hurcolt szolgaságba. Nem teljes joggal mondhatná-e bárki, hogy kirívó arcátlanság, ha saját bűnünkkel másokat vádolunk? S mi mást tesznek azok, akik a legaljasabb álnokságokkal becsapják a tapasztalatlan fiatalokat, és utána saját bűnüket másokban gyalázzák?

Szerinted nem a legnagyobb embertelenség ez, párosulva a legnagyobb ostobasággal és a vele felérő arcátlansággal? Őket illeti a gyalázat, és mégis azt akarják, hogy más szégyenkezzen. Nem annak jár a megvetés ugyanis, aki gödörbe esett, hanem annak, aki behajszolta. Letette a ruháját, de ti kényszerítettétek rá, hogy felvegye. Ki rója fel valaha is az elrabolt embernek, hogy megszökött a kalózoktól? Gondolom, még maguk a kalózok sem, mindenki más pedig gratulál. S kalóza lesz mindenki annak, akinek erővel elveszi a szabadságát. És hogy egy kevésbé gyűlöletes példával éljek: miként, ha egy varga perlekedik valakivel, aki egy bár elegáns, de a lábára nem illő cipőt eldob, nem méltán felelné-e neki: „Magadra vess, hogy ilyen cipőt készítettél a lábamra. Nem tagadom, hogy szép, de rettenetesen szorítja a lábam.” Semmi sem tiltja ugyanis, hogy egy intézmény önmagában ne lehessen kiváló, miközben egyik vagy másik embernek a vesztét is okozhatja.

S hogy befejezzem, drága barátom: ha helyesen tártam eléd az én Florentiusom ügyét, még annál is jobban kérlek, hogy a dologról a szándékainknak megfelelően a lehető leggyorsabban és legteljesebben gondoskodj. A költségek felől nem kell aggódnod, kezeseid leszek.

A levél végén a maradék üres helyre lejegyeztem bizonyos dolgokat, amelyek talán szükségesek lehetnek az okirat kiadásához; lejegyeztem, mégpedig apró pontokban, amiket a legutóbbi levelemben elküldtem neked, de ezeket csak akkor tudod elolvasni, ha parázs fölé tartod a papírt. Ezzel a futárral várom a választ (tizenöt napig fog ugyanis Rómában időzni) vagy legkésőbb a következővel. Isten veled.

Röffendi Lambert Rotterdami Erasmusnak³⁸

Drága Erasmusom, semmilyen feladatot nem vállaltam szívesebben, mint amivel te bízta meg, és önszántamból sem igazán törődtem másval; de nem is annyira a te barátságod indította meg engem (amit egyébként a legtöbbre becsülök), mint inkább a Florentiust ért méltatlan csapás. Leveledet felolvastam elejétől a végéig a pápának néhány bíboros és tekintélyes férfiú jelenlétében. A Szentatyát rendkívüli módon elbűvölte stílusod, és el sem hinnéd, mekkora haragra lobbantották ezek az emberrablók. Amennyire kedvére volt ugyanis az igaz vallás, olyannyira ellenszenvesnek találta ezeket, akik elárasztják a világot nyomorult vagy galád szerzetesekkel a keresztény vallás súlyos kárára. „Krisztus az önként vállalt kegyességet szereti – mondta –, nem a rabszolgák ketrecét.” Megparancsolta, hogy a diplomát rögtön készítsék el, méghozzá ingyen. Én azért adtam három garast az írnokoknak és a titkároknak, hogy minél gyorsabban hozzájuthassak. Ismered ezt az éhenkórász fajtát: tetszik-nem tetszik, néhány falattal le kell kenyerezned őket. A futár, akivel üzentél, innen Nápolyba ment, de azt ígérte, visszatér. Nem tudom, mi történt; nem tért vissza. Ez itt azonban épp jókor ajánlkozott fel (ha nem csalódom, jóval megbízhatóbb, mint a másik), hogy átadja neked a diplomád egy példányát a pápa aláírásával együtt. Fél garasban egyez-

³⁸ A válaszlevél fiktív, ugyanúgy Erasmus szerzeménye, ahogyan a Röffendi Lambertnek írt levél.

tem meg vele, ne is adj többet. Isten veled, és szeretettel üdvözlöd a nevében immáron közös ismerősünket, Florentiust. Kelt Rómában.

Rotterdami Erasmus életének rövid foglalata (amelyet ő maga említ az előző levelében)³⁹

ὁ βίος λάθρα⁴⁰

Született Rotterdamban Simon és Júdás éjjelén.⁴¹ Éveinek száma körülbelül 57.⁴² Anyja Margaréta volt, egy bizonyos Péter nevezetű orvosnak a lánya. Septimontiumból, vagy ahogy a nép nevezi, Zevenbergenből származott; anyjának két fivérével Dortrechtben, majdnem kilencvenéves korukban még találkozott.⁴³ Apja Gerard volt, aki, házasság reményében, titkos viszonyt folytatott az említett Margarétával, sőt vannak, akik szerint meg is esküdtek, amit Gerard szülei és fivérei nehezményeztek. Ennek apja Helias volt, anyja Catarina: mindketten magas kort

³⁹ Ti. a Goclennek írt levelében, amelybe a *Compendium*ot beleágyazta. Vö. *Ita totus vitae meae Compendium tibi mitto, hoc est ἡλιάδα κακῶν· nihil enim unquam me natum est infelicus. Sed fortasse futuri sint qui multa affingent: τοῦτο καλῶς ἔσται.* Ld. ALLEN (1924: 435). A két levél szoros összetartozását mutatják egyrészt a levelek elején található görög mottók (ld. 65. jegyzet), amelyek mindkét esetben arra utalnak, hogy tartalmukat titokban kell tartani, másrészt pedig az, hogy a *Compendium* végén Erasmus, az alaplevél folytatva E/1-ben beszél tovább, így annak egyfajta utóiratává válik, és keretbe foglalja az életrajzot. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy ALLEN a kritikai kiadásban ennek ellenére a leveleket két külön kötetben közli: míg a *Compendium vitae* az első kötetben (46–52), az életrajzi levelek között, addig a Goclennek írt alaplevél az ötödik kötetben található (431–438).

⁴⁰ Az életet titokban kell tartani. Vö. *Ad.* 1950: *late vivens*. Az alaplevél elején található görög mottó: Ἐναγίνωσκε μόνος καὶ λάθρα (Egyedül olvasd és titokban!).

⁴¹ Október 27-ről 28-ra virradó éjszaka. Születésnapját október 28-án ünnepelte.

⁴² Erasmus életkorának és születési évének tisztázásához ld. Harry VREDEVELD 1993-ban megjelent tanulmányát. Az erasmusi szövegkorpusz összes olyan szöveghelyét sorra veszi, ahol Erasmus az életkoráról beszél, vagy arra bármiféle utalást tesz, és kimutatja, hogy a humanista, életidejének fordulópontjaihoz közeledve (ehhez ld. a 23. jegyzetet) hogyan manipulálta életkorát, hozzáadva ahhoz vagy éppenséggel elvéve abból mindig 1–2 évet az adott élethelyzetének megfelelően. Mindezek alapján Erasmus valós születési évét 1466-ra datálja.

⁴³ Feltehetően 1498 nyarán.

érték meg, Catarina majdnem kilencvenöt évet élt. Tíz fivére volt, nővére egyetlenegy sem, akik mind ugyanattól az apától és anyától születtek: mindegyikük meg is házasodott. Egyet leszámítva Gerard volt a legifjabb. Mindenki úgy látta jónak, hogy e sok gyermek közül egyet Istennek szenteljenek. Tudod, milyen babonások az öregek. A fivérei sem akarták, hogy csökkenjen a vagyon, azt viszont annál inkább, hogy legyen kinél vendégeskedniük. Gerard, látva, hogy mindenki a legnagyobb egyetértésben, minden módon arra törekszik, hogy távol tartsák őt a házasságtól, azt tette, amit a reményvesztettek szoktak ilyenkor: titokban megszökött, és útközben egy levelet küldött szüleinek és fivéreinek, amelyben búcsút vett tőlük és ezzel a mondattal zárt: „Isten veletek, soha többé nem látlak titeket.”

Reménybelije eközben állapotosan maradt magára. A fiú nagyanyjánál nevelkedett. Gerard Rómába távozott. Itt írással elegendő vagyonra tett szert, abban az időben ugyanis nem létezett még nyomtatás, és nagyon ügyeskezdő volt. Úgy élt, ahogyan az ifjú emberek szoktak. Ezt követően komolyabb tanulmányokra adta a fejét. Görögül és latinul is szépen megtanult, sőt nem akármilyen jogi ismeretekre is szert tett, Róma ugyanis akkor csodálatos módon dúskált tudós férfiakban. Guarinóhoz járt.⁴⁴ Az összes auctort lemásolta a saját kezével. Szülei, amint tudomást szereztek róla, hogy Rómában van, megírták neki, hogy a lány, akit nőül akart venni, meghalt. Ő pedig, minthogy ezt elhitte, bánatában papnak állt, s lelkét egészen a vallásnak szentelte. Hazatérve rájött, hogy becsapták. A lány azonban ezek után nem akart feleségül menni hozzá, és ő sem érintette meg soha többé a lányt.

Viszont bőkezűen gondoskodott fia taníttatásáról, akit, miután épphogy csak betöltötte negyedik életévét, elemi iskolába küldött.⁴⁵ Az első években alig haladt előre annak az unalmas anyagnak az örömtelen tanulásában,⁴⁶ amivel természete ellenkezett. Kilencéves korában apja Deventerbe küldte; anyja, aki őrzője és gondozója volt fiatal éveiben, követte. Az az iskola akkor még barbár volt (a *Pater meust* olvasták, a *Temporát*

⁴⁴ Minden bizonnyal a Ferrarában tanító Guarino da Verona (1374–1460) olasz humanista öccse.

⁴⁵ A goudai Szent János-templom iskolája.

⁴⁶ Ti. a holland nyelv tanulásában, amit Erasmus *litteris inamoenis*nek nevez.

magolták,⁴⁷ Eberhardot⁴⁸ és John Garlandot⁴⁹ olvastak); csupán Alexander Hegius⁵⁰ és Synthen⁵¹ kezdtek el valamit a *bonae literae*-ből⁵² becsempészni. Végül aztán játszópajtásaitól, akik idősebbek voltak és hallgathatták Synthent, először ízelhetette meg a magasabb irodalmat. Később több alkalommal hallotta Hegiust, aki azonban nem tartott felolvasásokat mindenkinek, csak ünnepnapokon. Itt eljutott a harmadik osztályig; akkor a könyörtelenül tomboló pestis elragadta anyját. A magára maradt fiú ekkor már tizenharmadik életévében járt. Mivel a pestis napról napra egyre jobban dühöngött, az egész ház, amelyben élt, teljesen elnéptelenedett, ezért visszatért szülőföldjére.

Gerard, miután megkapta a szomorú hírt, betegeskedni kezdett, és nem sokkal később meghalt. Mindketten nem sokkal azután haltak meg, hogy betöltötték negyvenedik életévüket. Három gyámot jelölt ki, akiket a legmegbízhatóbbnak tartott. Köztük a legtekintélyesebb Petrus Winckel, az elemi iskola akkori tanítója volt Goudában. Hagyott volna örökségül egy csekély kis vagyont, már ha a gyámok kötelességtudóan

⁴⁷ A *Pater meus* és a *Tempora* egyfajta nyelvtankönyvek, amelyekből a latin névszó- és igeragozást tanították az iskolában.

⁴⁸ Eberhard de Béthune egy 12–13. század fordulóján élt, Arrasból származó flamand nyelvész, akinek *Graecismus* című verses latin grammatikája nagy népszerűségnek örvendett.

⁴⁹ Johannes de Garlandia vagy John of Garland (kb. 1190–kb. 1270) középkori angol filológus, Oxfordban, majd a párizsi egyetemen tanult, ahol később egyetemi tanárként is működött. *Dictionarius*, *Compendium grammaticae* és *Accentuarium* című munkái alapl művekké váltak a középkori iskolai oktatásban.

⁵⁰ Alexander Hegius von Heek (1433/1440?–1498) német humanista, Rodolphus Agricola tanítványa. 1474-ben került Deventerbe, ahol 1483 és 1498 között az ottani iskola vezetője volt.

⁵¹ Jan Sinthis vagy Synthen Hollandia keleti részén, Deldenben született, 1498 decemberében halt meg. Szerzetes, a deventeri iskola egyik tanítója, aki Hegiusszal közösen kommentárt készített Alexander de Villa Dei *Doctrinale* című munkájához, ami 1488-ban jelent meg először Deventerben, majd később újra kiadták 1500-ban, 1501-ben és 1503-ban.

⁵² Az eredeti szövegben: *...coeperant aliquid melioris litteraturae invehere*. A „*melioris litteraturae*” egyértelmű utalás a „*bona literae*”-re, ami valójában lefordíthatatlan. A kifejezés magába foglalja az egész klasszikus irodalmat, tudományt és kultúrát, és egyfajta magasabb műveltségként állították szembe a középkori gondolkodással.

gazdálkodtak volna vele. Hertogenboschba⁵³ is el akarta küldeni, amikor már elég érett lett volna az akadémiára. A gyámok azonban nem akarták az akadémiát, mert úgy döntöttek, hogy a fiút szerzetesnek nevelik.

Itt élt, azaz hogy inkább vesztegetett el majdnem három évet a „Barátok házában”, ahogyan nevezték; itt tanított akkoriban Romboldus.⁵⁴ Ez az emberfajzat mára széltében-hosszában ellepte a földet, annak ellenére, hogy elpusztítja a ragyogó tehetségeket, és csak szerzeteseket nevel. Romboldus, akinek különösképpen megtetszett a fiú tehetsége, biztatni kezdte, hogy csatlakozzon az ő nyájához. A fiú korából fakadó tudatlanságát hozta fel kifogásként. A pestis kitörésekor, miután már jó ideje negyednapos lázzal küszködött, visszatért gyámjaihoz. Ekkorra már néhány kiváló szerzőtől elég jól megtanult latinul fogalmazni. Egyik gyámja a pestis áldozata lett; a másik kettő, miután nem túl jól viselték gondját a fiúnak, a szerzetességről kezdett alkudozni vele. Az ifjú, bár gyötörte a láz, ami előző évben is ágyhoz szegezte, nem ódzkodott a vallástól; a kolostortól azonban húzódozott. Adtak hát neki egy napot, hogy átgondolja. Eközben gyámja embereket bérelt fel, hogy hízelegjenek neki, hogy fenyegetsenek, hogy győzzék meg ingadozó lelkét. És közben már talált is egy helyet a kanonokok kolostorában, akiket közönségesen csak regulárisoknak hívnak, egy Sionnak nevezett rendházban, ami Delft mellett van, és az ottani káptalan főrendháza.⁵⁵ Mihelyt elérkezett a válaszadás napja, az ifjú bölcsen azt válaszolta, hogy még nem tudja sem azt, hogy mi a világ, sem azt, hogy mi a kolostor, sem azt, hogy kicsoda ő maga, ezért hát tanácsosabbnak tűnik még néhány évet az iskolában töltenie, míg jobban megismeri önmagát. Miután látta, hogy mindezt milyen határozottsággal mondja az ifjú, Petrus rögtön ráförmedt: „Tehát – szolt – hiábavalóan törtem magam oly sok utánajárással azon, hogy egy ilyen helyet szerezzek neked. Semmirekellő vagy, nincs benned semmi megértés. Lemondok gyámságodról. Ettől kezdve

⁵³ Város Hollandia délnyugati részén, Amszterdamtól 80 kilométerre, ma Észak-Brabant tartomány székhelye. Hivatalos neve (de)’s Hertogenbosch.

⁵⁴ Romboldus neve máshonnan nem ismert.

⁵⁵ Ezen rend fennhatósága alá tartozott a steyni kolostor is, amiről a levél további részében még lesz szó. Amikor Erasmus Steynbe került, három évvel idősebb, Péter nevű bátyja, akiről a *Compendium vitae* nem tesz említést, már szerzetes volt Sionban.

gondoskodj magadról!” Az ifjú azt válaszolta, hogy elfogadja a lemondást, illetve már abban a korban van, hogy nincs szüksége gyámokra. Amikor ez látta, hogy fenyegetésekkel semmire sem megy, fivérét fogadta fel közvetítőnek, aki a másik gyám volt. Ő hízélgéssel próbálkozott. Ehhez jött aztán, hogy már mindenki ezzel piszkálta. Volt egy társa is a fiúnak,⁵⁶ aki elárulta barátját. És hevítette a láz; még mindig nem kedvelte a kolostort, míg egyszer csak egy pusztát véletlenül folytán meg nem látogatta ugyanennek a rendnek egy rendházát Emmausban avagy Steynben, Gouda mellett.⁵⁷ Itt barátjával, Corneliuszal találkozott,⁵⁸ akivel Deventerben ugyanabban a szobában laktak. Őt még nem szentelték fel; megjárta Itáliát, de visszatérve sem volt sokkal okosabb. Hogy saját kötelességét is végezze, áradozva kezdte ecsetelni a legszentebb életformát: a rengeteg könyvet, a gondtalan életet, a nyugalmat és az angyalok társaságát. Miért is ne? A gyermekkori emlékek régi pajtásához csábították. Egyik oldalról csalogatták, a másiktól taszították. Közben a láz kínozta. E hely mellett döntött, mert a másiktól undorodott; addig legalábbis vonzó volt, amíg nem kellett szerzetesi ruhát öltenie. Közben, bár ifjú volt még, megértette, mennyire nem valódi hit volt az ottani. S mégis, tanulásra buzdította az egész közösséget. Bár arra készült, hogy még az eskütétel előtt távozik,⁵⁹ ebben megakadályozta részint az emberi tisztesség, részint a fenyegetések, részint a helyzet.

Felesküdt. Végül egy alkalommal Cambrai püspöke, Henri de Bergen felfigyelt rá. A püspök a bíborosi kalapra pályázott, és meg is kaphatta volna, ha ott helyben nem lett volna készpénz híján. Ehhez az úthoz keresett egy embert, aki jól tudott latinul. Hívatta hát őt [ti. Eras-

⁵⁶ Az egyetlen hely a *Compendium vitae* szövegében, ahol utalás történik Erasmus testvéreire.

⁵⁷ A kolostort 1419-ben alapították, alig öt kilométerre Goudától, a haastrechtli egyházközségben. Szent Györgynek szentelték, de Goudához való közelsége miatt Emmausnak is nevezték. 1549-ben a kolostor teljesen leégett, területe pedig ezt követően Gouda fennhatósága alá került.

⁵⁸ Cornelius Werden (ld. 21. jegyzet).

⁵⁹ Ti. 1488-ban.

must] az utrechti püspök⁶⁰ parancsával, ami önmagában elegendő volt, mégis megtoldotta az elöljáró és a rendfőnök parancsával is. Csatlakozott a püspök háznépéhez, szerzetesi ruházatát azonban megőrizte. Miután a kalap iránti reményei szertefoszlottak, és [Erasmus] érezte, hogy a püspök szeretete kevésbé állhatatos bárki iránt is, elérte, hogy tanulás céljából Párizsba mehessen. Úgy volt, hogy évi fizetése is lesz, de semmit sem kapott. Így szokott ez lenni a hatalmasoknál. Ott a Montaigu Kollégiumban a záptojás és a fertőző szoba miatt kapta meg betegségét, azaz korábban szeplőtelen testének leromlott állapotát. Visszatért hát a püspökhöz. Az tisztességesen fogadta. Bergenben felgyógyult a betegségből. Hollandiába látogatott azzal a szándékkal, hogy övéinél marad. De ők maguk is biztatták, hogy térjen vissza Párizsba. Ott, támogatója segítségével megfosztva, inkább csak élt, semmint tanult; ráadásul az állandó járvány miatt sok éven át egy-egy év kihagyással haza kellett utaznia. A teológiai tanulmányoktól irtózott, mert nem érzett magában elég hajlandóságot ahhoz, hogy annak minden alapját fenekestül felforgassa, és hogy emiatt aztán eretneknek bélyegezzék. Végül, mikor már egész évben tombolt a pestis, arra kényszerült, hogy Leuvenbe költözzön. Előtte, hogy Mountjoy⁶¹ kedvében járjon, Angliába látogatott, aki egykor tanítványa, most mecénása volt; illetve inkább barátja volt, mintsem jótevője. Akkoriban minden derék angol barátságát megnyerte magának, különösen azért, mert nemcsak, hogy nem állt bosszút, amiért a doveri kikötőben kirabolták, sőt kiadott egy művecskét a király és egész Anglia dicséretéről.⁶² Végül Franciaországból nagy ígérekkel visszahívták Angliába; ekkor került barátságba a canterburyi érsekkel.⁶³ Miu-

⁶⁰ Burgundiai Dávid (kb. 1427–1496) III. Fülöp burgundi herceg törvénytelen fia. 1451 és 1456 között Théroouanne, majd apja révén 1456 és 1496 között Utrecht püspöke, aki ezáltal is növelni kívánta Hollandiában a Burgundiai-ház befolyását.

⁶¹ William Blount, Mountjoy negyedik lordja (1478–1534), angol nemes, korának egyik legbefolyásosabb és leggazdagabb előkelője. Bőkezűen támogatta a művészeteket és a tudományokat, mindemellett ő maga is folytatott humanista tevékenységet. Erasmus mellett baráti köréhez tartozott többek közt John Colet, Thomas More és William Grocyn is.

⁶² A *Prosopopoeia Britanniae* c. költemény, amit Erasmus 1499 őszén írt, nem sokkal azután, hogy látogatást tett az Eltham-palotában.

⁶³ William Warham (1456–1532), ld. BIETENHOLZ (1987: 427–431).

tán az ígéretek nem teljesültek, Itáliába utazott, ahová mindig is fűtötte a vágy, hogy elmehessen. Kicsivel több, mint egy évet töltött Bolognában. Már hanyatló életkorban volt, vagyis közel járt a negyvenhez.⁶⁴ Ezt követően Velencébe ment, és kiadta *Adagiáját*;⁶⁵ a telet Padovában töltötte, majd Rómába utazott, ahol már sokat emlegetett és ünnepelt híre megelőzte őt. Raphaelnek, a San Giorgio in Velabro bíborosának⁶⁶ különösen kedves volt. Megcsinálhatta volna szerencséjét, ha VII. Henrik király halálát és VIII. Henrik trónra lépését követően barátai még nagyobb jövedelem ígéréssel vissza nem hívták volna Angliába leveleikkel. Úgy döntött, életének hátralévő részét ott tölti. Minthogy azonban az ígéretek nem teljesültek, Brabantba ment, ahol meghívták Károly, a jelenlegi császár udvarába, és akinek udvari tanácsosává vált a főkancelár, Jean Sauvage közbenjárására. A többit már tudod.

Hogy miért változtatta meg öltözetét, arra a Lee⁶⁷ támadásaira válaszul írt első könyvecskéjében⁶⁸ adott magyarázatot. Külsejét majd leírja-

⁶⁴ Az emberi élet időtartamának az évszakok mintájára történő négyes felosztása az antikvitás orvosi hagyományában gyökerezik, és a középkor folyamán is alkalmazzák. Egy-egy szakasz nagyjából húsz évet ölel fel. Dante szerint pl. az ideális emberi életkor 81 év (kilencszer kilenc), amit négy részre oszt fel: serdülőkor 25 év, fiatalkor 20 év, öregkor 25 év, aggkor 10-11 év. Erasmus maga is négy egyenlő részre osztotta az emberi élet időtartamát: *pueritia, iuventus, virilis aetas* és *senectus* (vö. *Carmina 2, De senectutis incommodis*, 43–53). Szólón híres, az életkorokról szóló költeményében tíz periódusra osztja az emberi életet, 7 éves bontásokban. Arisztotelész kifejti, hogy a biológia tulajdonképpen maga a végzet: a fizikai erő harmincöt (ötször hét), míg a mentális képesség negyvenkilenc (hétszer hét) éves korban tetőzik. Ez a két csúcspontja tehát az emberi életnek, és ezeket követően lép az ún. változókorba. Vö. VREDELVELD (1993: 765; 773).

⁶⁵ Az *Adagiorum collectanea* (Szállóigék gyűjteménye) első kiadása 1500 júniusában jelent meg Párizsban. A munka 818, antik szerzőktől származó szólásmondást, aforizmát, illetve szófordulatot tartalmazott. Ennek bővített, görög anyaggal is megtöltött kiadása, ami terjedelmét tekintve négyszer akkora volt, mint az alapkiadás, 1508-ban jelent meg Velencében, Aldus Manutius nyomdájában. Ez a kiadás *Adagiorum Chiliades III ac centuriae fere totidem* címen látott napvilágot. Vö. PETNEHÁZI (2012: IV–VI), PETNEHÁZI (2019: 16–18).

⁶⁶ Raffaele Sansoni Riario (1461–1521) itáliai bíboros, művészetpártoló. Az ő nevéhez fűződik a Palazzo della Cancelleria megtervezése, illetve ő hívta meg Michelangelót Rómába.

⁶⁷ Edward Lee (kb. 1482–1544) yorki érsek 1531-től haláláig.

tok. Az egészsége mindig is gyenge volt, és ebből kifolyólag a láz gyakran megtámadta, különösen nagybőjt idején, ha halat evett, aminek még a szagát sem bírta elviselni. Jelleme őszinte volt; a hazugságtól olyannyira irtózott, hogy már kisfiúként is gyűlölte azokat a fiúkat, akik hazudtak, idősként pedig azok látásától is már-már hányingere volt. Barátainak társaságában a szokásosnál felszabadultabban beszélt, néha túlságosan is; és bár gyakran rászédtek, mégsem tudott kételkedni barátaiban. Szórszálhasogató volt, és bármit is írt, sohasem volt vele elégedett. Külső megjelenésével is folyton elégedetlen volt, és barátai is csak nagy nehezen tudták rávenni, hogy lefestesse magát. A pompát és a gazdagságot mindig is megvetette, saját nyugalma és szabadsága volt számára a legfontosabb. Nagyra becsülte mások tudományát, és pártfogolta volna a rendkívüli tehetségeket, ha vagyona ezt lehetővé tette volna. A latin nyelv előmozdításában senki se múlta felül, amiért is a barbárok és a szerzetesek a legnagyobb gyűlölettel tekintettek rá. Egészen az ötvenedik életévéig senkit sem tűzött tollhegyre, és őt sem támadta meg senki. Elhatározta, hogy vértelenül őrzi meg tollát. Lefevre⁶⁹ támadta meg elő-

⁶⁸ Lee támadásaira adott választ az 1520-ban, Antwerpenben kiadott *Apologia qua respondet duabus invectivis Edvardi Lei*. A köztük lévő vita alapját Erasmus Újszövetségkiadása képezte, amely Bázelen jelent meg, Frobenius nyomdájában, 1516-ban. Ez egy kétnyelvű kiadás volt, amelyben az Újszövetség görög, illetve a Vulgata Erasmus által felülvizsgált szövege került kiadásra, kommentárokkal ellátva. Egyben ez a kritikai kiadás volt az Újszövetség görög nyelvű szövegének *editio princeps* is. Lee ehhez a kiadáshoz fűzött exegetikai, illetve szövegkritikai kommentárt *Annotationes Edvardi Lei in annotationes Novi Testamenti Desiderii Erasmi* (Párizs, 1520) c. munkájában, amelyet Erasmus igencsak nehezményezett, és azt bizonygatta, hogy Lee önös érdektől vezérelve, elsősorban azért támadta meg szövegkiadását, hogy ilyen módon, egy már ismert és elismert tudós megtámadásával szerezzen magának hírnevet.

⁶⁹ Jacques Lefevre d'Étaples, latinosan Faber Stapulensis (kb. 1450–1536) francia katolikus pap, teológus, filozófus, humanista, teológus. Támadásaira Erasmus méltatlankodva válaszolt az *Apologia ad Jac. Fabrum Stapulensem* c. művében, ami 1517 augusztusában jelent meg Leuvenben. A köztük lévő vita tárgyát a 8. zsoltár (Zsolt 8, 5–7) egy kijelentésének fordítása, illetve értelmezése adta, amelyet Pál apostol is idéz a zsidókhoz írt levelében (Zsid 2, 7). A kérdéses szöveghely, amely a vitát generálta köztük, a következő: „Kevéssel tetted kisebbé az angyaloknál [ti. az embert].” Lefevre ezt úgy fordította saját szövegkiadásában, hogy „kevéssel tetted kisebbé Istennél.” Ezt az állítását azzal támasztotta alá, hogy Krisztus emberi mivoltában sem kerülhetett lejjebb az angyaloknál, továbbá, hogy a héberben az „angyal” szó egyúttal „Istent” is jelenthet.

ször; Dorp⁷⁰ szavai nem találtak meghallgatásra. A feleletben mindig udvarias volt. A lutheránus tragédia elviselhetetlen gyűlöletet zúdított rá; elhatárolódott mindkét féltől, miközben mindkettőnek segíteni akart.

Munkáim jegyzékét ki fogom egészíteni;⁷¹ ebből is sok mindent ki tudtok majd szedni. Írta nekem Gerard Geldenhouwer,⁷² hogy egyesek meg akarják írni Erasmus életét részint versben, részint prózában. Ő maga kérte, hogy lássam el bizalmas információkkal, de nem mertem elküldeni. Ha beszélne vele, elmondhatná neki. Mégsem helyes akármit leírni az életéről, hacsak maga a dolog nem sürgős. De erről talán majd máskor, személyesen.

Mihelyt ezeket megírtam, jött Berckman⁷³ hazugságokkal megrakva. Jól tudom, milyen nehéz titkot tartani; egyedül neked hiszek el mindent. Méltattam a mi Viandenünket;⁷⁴ Lieven ki fogja adni a könyvecskémet:

Erasmus azonban mind filológiai, mind dogmatikai érvekkel bebizonyítja tévedését. *Novum instrumentum*ában így fordítja a görög eredetit Pál levelében: *fecisti eum paululo inferiore angelis*.

⁷⁰ Maarten van Dorp (1485–1525) humanista, teológus, 1523-ban a leuveni egyetem rektora, Erasmus barátja. Még Erasmus Újszövetség-kiadásának megjelenése előtt aggodalmát fejezte ki levelében a szöveg kritikai kiadásával kapcsolatban. Véleményében a konzervatív teológusok álláspontja jelent meg, szerinte ugyanis Erasmus szövegkritikájával aláaknázza az egyházi hagyományokat, és semmibe veszi azokat a teológusokat, akik már régóta a Szentírás magyarázatával foglalkoznak, s munkájával végső soron nevetségessé teszi az egész teológus-hivatást, lerombolva annak tekintélyét. Azzal, hogy az Újszövetség latin nyelvű szövegének felülvizsgálata szükséges, egyetértett, de hogy ezt a görög eredeti alapján kell elvégezni, elutasította: a görög szövegről nem gondolta, hogy autentikusabb lenne, mint a latin. Erasmus mindezeket figyelmen kívül hagyta, sőt a skolasztikus teológiát teljes mértékben elutasítva arra biztatta barátait, hogy tanuljanak görögül, és az ő példáját követve lépjenek az igaz teológia útjára.

⁷¹ A *Catalogus lucubrationum* második, bővített kiadása 1524 szeptemberében jelent meg.

⁷² Gerard Geldenhouwer (1482–1542) protestáns holland történész, az előkelő Nijmegen család leszármazottja. 1515 és 1524 között Burgundi Fülöp szolgálatában áll. A reformációval Utrechtben ismerkedik meg először. Fülöp halála után Wittenbergbe utazik, hogy hallgassa Luthert. 1526-ban kilép az Ágostonos-rendből és megnősül. Hat évvel később Marburgban az újonnan alapított protestáns egyetem professzora lesz.

⁷³ Franz Birckmann (1500–1530) német könyvkereskedő.

⁷⁴ Melchior Matthei Vianden (meghalt 1535-ben), professzor, teológus, aki a klasszikusok tanításával hívta fel magára Erasmus figyelmét Leuvenben. 1525-től a Collegium Trilingue tanára.

biztasd Ceratinust,⁷⁵ hogy ha valamikor megint olvasna egy antik szerzőt, valamilyen módon jegyzetelje meg. Frobeniust támogatni kell; én nem tudok mindig ott lenni neki. Emiatt vagyok az irigység állandó cél-táblája.⁷⁶ Tudod, milyenek a kovácsok.⁷⁷ Isten veled!

⁷⁵ Jacobus Ceratinus, aki a Collegium Trilingue mind latin, mind görög tanszékére sikertelenül pályázott. Ezt követően Gilles de Busleyden gyermekeinek tanítója lett Brüsszelben.

⁷⁶ Elképzelhető, hogy a többi bázeli könyvkiadó neheztelt Erasmusra, amiért csak Frobeniusnál adatta ki műveit. Erre ő maga is utal a Goclennek írt alaplevélben: *Et Seotus ille misere invidebat Frobenio, quemadmodum ferme omnes. Unde amicitia Frobenii mihi conflavit magnam invidiam.* ALLEN (1924: 433).

⁷⁷ Ad. 125: *Figulus figuli invidet, faber fabro.* (Kovács a kovácsra, fazekas a fazekasra irigykedik).